

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»**

ТАТАР МАРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 338.43:338.242

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА
ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2025

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ.

**Науковий
консультант:**

доктор економічних наук, професор
ШТУЛЕР Ірина Юріївна,
ВНЗ «Національна академія управління»,
перший проректор
(м. Київ)

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
ЗОСЬ-КІОР Микола Валерійович,
професор кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет
(м. Полтава)

доктор економічних наук, професор
ЧЕРНЕГА Інна Іванівна,
професор кафедри підприємництва та бізнес-
технологій, директор центру професійно-кар'єрної
орієнтації та доуніверситетської підготовки,
Уманський національний університет садівництва
(м. Умань)

доктор економічних наук, професор
ЯЦЕНКО Ольга Миколаївна,
професор кафедри міжнародної торгівлі
і маркетингу,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана.
(м. Київ)

Захист відбудеться «30» травня 2025 року о 15:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.889.01 у ВНЗ «Національна академія управління» за адресою: 03153, м. Київ, вул. Ушинського, 15, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ВНЗ «Національна академія управління» за адресою: 03153 м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Реферат розіслано «28» квітня 2025 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Олексій БРАСЛАВЕЦЬ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сучасних глобальних викликів забезпечення однієї з базових потреб суспільства – продовольчої безпеки – набуває критичного значення. Україна, володіючи значними запасами родючих ґрунтів, кваліфікованими трудовими ресурсами, вигідним географічним розташуванням, має високий продовольчий потенціал для розвитку як одного з ключових глобальних постачальників продовольства. Однак, на сучасному етапі агропромисловий комплекс України стикається з низкою проблем, значна частина яких зумовлена наслідками воєнних дій, які призводять до повного або часткового порушення процесів вирощування та реалізації сільськогосподарської продукції, знищення об'єктів критичної інфраструктури, сільськогосподарських підприємств і харчових виробництв. Серед інших проблем варто виокремити застарілість інфраструктури, високий рівень зношеності обладнання, наявність значних площ сільськогосподарських земель, що є екологічно небезпечними через замінування або забруднення важкими металами, недостатність державної фінансової підтримки агропідприємництва, програм, спрямованих на відновлення харчових виробництв, адаптацію продовольчих систем до стандартів Європейського Союзу.

Під час глобальних викликів, наслідками яких можуть бути як позитивні зрушення, так і кризи та мегакризи, держава та підприємництво мають змінювати характер взаємодії, модифікувати механізми співпраці, здійснювати концентрацію можливостей на основі об'єднання зусиль, ресурсів, знань для нової якості взаємодії, для протидії глобальним викликам шляхом активізації найбільш ефективних форм, методів, видів та механізмів взаємодії і створення нової філософії ціннісних й мотиваційних орієнтирів соціально-економічної взаємодії з метою задоволення внутрішніх потреб населення у продовольстві, підтримання експорту сільськогосподарської продукції, забезпечення розвитку продовольчого потенціалу й підвищення рівня продовольчої безпеки.

Соціально-економічна взаємодія держави та агропідприємництва є ключовим чинником формування ефективної системи забезпечення розвитку продовольчого потенціалу. Оптимізація співпраці між державними органами, приватним сектором, науковим сектором і суспільством й максимально ефективного узгодження їх інтересів дозволить не лише забезпечити продовольчу самодостатність, а й підвищити конкурентоспроможність країни на глобальному ринку продовольства. Все це підтверджує актуальність досліджуваної тематики, яка обумовлена необхідністю формування теоретичних та методологічних положень й створення практичних рекомендацій щодо підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу держави завдяки реалізації стратегій державно-приватної взаємодії згідно перебігу глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика глобальних викликів піднімається у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як У. Бек, Т. Дейнека, К. Картер, В. Кравченко, Д. Лук'яненко, Ч. Перроу, В. Сіденко, А. Тойнбі, О. Тулуб, О. Шевченко, С. Шумська тощо. Різні аспекти взаємодії держави та підприємництва розглянуто у роботах таких дослідників як А. Бержанір, Л. Гонюкова, А. Комісаренко, М. Москальов, А. Москальов, В. Паздрій, Л. Стрембіцька, Ф. Узунов, Р. Фещур, Л. Шемаєва, Є. Шевчук, С. Шишковський, Н. Яворська тощо. Інституційне забезпечення продовольчої безпеки держави та формування інфраструктури розвитку продовольчого потенціалу розглянуто в публікаціях М. Бабича, М. Заходим, М. Зось-Кіора, І. Лукінова, Г. Пчелянської, А. Мостової, О. Погорелової, І. Чернеги, І. Штулер, О. Яценко та багатьох інших.

Водночас, не зважаючи на вагомі напрацювання українських та зарубіжних вчених з досліджуваної тематики, залишаються дискусійними та нерозкритими питання впливу глобальних викликів на розвиток продовольчого потенціалу, трансформації механізмів соціально-економічної взаємодії держави та бізнесу згідно перебігу глобальних викликів, формування стратегії взаємодії держави та підприємництва й підвищення ефективності її реалізації. Недостатнє концептуальне опрацювання окресленого кола питань, а також наявність невирішених методологічних та прикладних аспектів, що стосуються підвищення ефективності соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів, зумовили вибір теми дослідження, визначили його мету, завдання, об'єкт, предмет та загальну логіку проведення дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні положення і рекомендації, які викладено у дисертаційній роботі, є складовими науково-дослідних робіт за темами:

– «"Зелене" зростання та циркулярна економіка: українські перспективи післявоєнного відновлення» ВНЗ «Національної академії управління» (державний реєстраційний номер 0122U202055), де авторкою проаналізовано рівень викидів забруднюючих речовин АПК та обґрунтовано ефективність використання сільського господарства як джерела «зеленої» енергії.

– «Сучасні детермінанти розвитку фінансів та обліку в умовах системної кризи» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (державний реєстраційний номер 0118U004462), де авторка була відповідальним виконавцем, й нею розроблено концепцію подолання системної кризи у процесі розвитку фінансів і обліку суб'єктів господарювання, здійснено моніторинг розвитку фінансів і обліку в умовах системної кризи, формування альтернативних проектів щодо подолання кризових явищ, удосконалено механізм взаємодії

підприємництва з метою створення інформаційно-економічного простору взаємодії.

– «Обліково-фінансовий механізм інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в контексті трансформації економіки знань та соціально-поведінкових обмежень» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (державний реєстраційний номер 0121U108324), де авторка була відповідальним виконавцем, й нею здійснено моделювання причинно-наслідкових зв'язків глобальних викликів з результатами діяльності суб'єктів, визначено вплив глобальних викликів на інтегральну результативність взаємодії на рівні різних стейкхолдерів, побудовано алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів відповідно до перебігу глобальних викликів.

– «Організаційний та обліково-фінансовий механізм управління економічною безпекою підприємництва в умовах цифровізації соціально-економічних процесів» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (державний реєстраційний номер 0124U002695), в якій авторка є відповідальним виконавцем, й нею проаналізовано сучасні глобальні виклики, загрози та ризики економічній безпеці і розроблено методологію оцінювання ефективності взаємодії держави та підприємництва для підвищення рівня економічної безпеки.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є системне обґрунтування теоретико-методологічних і практичних засад соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів.

Для досягнення зазначеної мети дисертаційного дослідження поставлено і вирішено такі *завдання*:

- ідентифікувати та класифікувати сучасні глобальні виклики і проаналізувати їх вплив на розвиток продовольчого потенціалу та формування взаємозв'язків держави і підприємництва;
- визначити принципи соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів;
- сформулювати концепт соціально-економічної взаємодії держави та агропідприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів;
- розглянути інституційне забезпечення розвитку продовольчого потенціалу і продовольчої безпеки України та особливості державної політики формування інфраструктури агропромислового комплексу;
- проаналізувати методичний базис діагностики продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки і визначити критерії їх забезпеченості в умовах глобальних викликів;

- удосконалити методологічні конфігурації соціально-економічної взаємодії держави та агропідприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів;
- виявити особливості функціонування агропромислового комплексу України та еластичність його зав'язків з продовольчим потенціалом держави в умовах глобальних викликів;
- оцінити рівень продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки України за різними методологічними підходами та порівняти її позицій у міжнародному контексті;
- проаналізувати заходи державної підтримки агропромислового комплексу для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів;
- здійснити моніторинг впливу глобальної зміни клімату на індикатори розвитку продовольчого потенціалу держави;
- здійснити кількісне оцінювання прямого та опосередкованого впливу нерівності доходів та економічного розвитку держави на продовольчий потенціал;
- виявити взаємозв'язок індикаторів розвитку продовольчого потенціалу держави з глобальними геополітичними ризиками та енергетичною невизначеністю;
- визначити головні тенденції трансформації механізмів взаємодії між державою та підприємництвом для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу під час глобальних викликів;
- запропонувати селективну стратегію взаємоузгодженості дій держави та підприємництва для впровадження інновацій у агропромисловий комплекс України в умовах глобальних викликів;
- розробити варіанти стратегій державної макрополітики та корпоративної мікрополітики для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу та забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів;
- визначити ефективність запропонованих напрямків поліпшення співробітництва держави та підприємства для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу згідно перебігу глобальних викликів.

Об'єктом дослідження є процеси соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в сучасній парадигмі глобальних викликів.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та прикладні аспекти соціально-економічної взаємодії держави та агропідприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність теоретико-методологічних підходів, а також загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

Поставлені у дослідженні завдання вирішувалися із застосуванням

загальнонаукових і спеціальних методів, серед яких: *методи індукції, дедукції, аналізу, синтезу, методи наукового абстрагування, класифікації, теоретичного узагальнення та порівняння* (при здійсненні ґрунтового аналізу моделей розвитку, дослідженні еволюції наукових підходів та визначенні системи цілей і завдань розвитку продовольчих систем в існуючій науково-методичній літературі; при уточненні понятійного апарату категорій теорії соціально-економічної взаємодії; при класифікації видів глобальних викликів; при обґрунтуванні теоретико-експлейнарного базису взаємодії держави та підприємництва з метою забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів); *методи системно-структурного аналізу* (при формуванні методологічних засад і методичних рекомендацій щодо діагностики продовольчого потенціалу та методологічних конфігурацій соціально-економічної взаємодії держави та агропідприємства для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів); *методи інтегрального таксономічного оцінювання* (при комплексному оцінюванні рівня розвитку продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки); *динамічні моделі часових рядів* (при аналізі динаміки рівня розвитку продовольчого потенціалу); *методи багатовимірного статистичного аналізу* (при класифікації рівнів розвитку продовольчого потенціалу, при кластеризації держав); *метод кореляційного аналізу* (при виявленні взаємозв'язку загального рівня розвитку продовольчого потенціалу з локальними складовими продовольчого потенціалу; при визначенні взаємозв'язку між індикаторами ефективності державного управління та продовольчим потенціалом); *методи економетричного моделювання* (при визначенні впливу глобальних викликів таких як зміна клімату, нерівність доходів на продовольчий потенціал; при оцінюванні впливу геополітичних ризиків на динаміку цін на продовольство тощо); *модель часткового зміщення рівноваги* (при аналізі добробуту споживачів, зміни споживчого надлишку на загальному енергетичному ринку домогосподарств внаслідок енергетичного шоку, спричиненого воєнними конфліктами); *динамічні моделі прогнозування* (при прогнозуванні зміни температури); *методи експертного аналізу* (при оцінці сили взаємодії між державою та агропромисловими підприємствами); *методи сценарного моделювання* (при виборі сценаріїв державної політики щодо одночасного забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та покращення якості навколишнього природного середовища); *методи теорії ігор* (при формуванні матриці вигравів під час моделювання взаємодії держави та агропідприємства); *логічне узагальнення* (при формулюванні висновків дослідження).

Інформаційна база дослідження включає нормативно-правові акти, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства захисту довкілля та

природних ресурсів України, статистичні дані служб статистики зарубіжних країн, бази даних міжнародних організацій, офіційні звіти міжнародних організацій, аналітичні оцінки рейтингових агентств, монографічні дослідження, наукові публікації, матеріали наукових конференцій, дані з електронних ресурсів мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні актуальної наукової проблеми розробки концептуальних основ соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу шляхом поєднання теоретико-експлейнарного, змістовного та прикладного базисів взаємодії. До найважливіших теоретичних і практичних результатів, які визначають наукову новизну проведеного дослідження і виносяться на захист, належать:

уперше:

– запропоновано концепт соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу під час глобальних викликів, який включає чотири взаємопов'язані блоки дослідження – теоретико-експлейнарний, змістовний (парадигмально-методологічний), прикладний та управлінський базиси соціально-економічної взаємодії, реалізація яких дозволить комплексно дослідити теоретичні, методологічні та прикладні аспекти соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів та підвищити рівень розвитку продовольчого потенціалу;

– запропоновано п'ятирівневий підхід до соціально-економічної взаємодії під час забезпечення розвитку продовольчого потенціалу, суб'єктами якого виступають держава, агропромислові підприємства, наукові установи, домогосподарства та навколишнє середовище, як окремий елемент, з яким взаємодіють зазначені суб'єкти при реалізації своїх функцій та компетентностей, що забезпечує комплексний підхід до розвитку продовольчого потенціалу, поєднуючи економічні, соціальні, наукові та екологічні аспекти й дозволить створити стійку та ефективну продовольчу систему завдяки інтеграції державно-приватних зусиль, стимулюванню співпраці між науковими установами та агропромисловими підприємствами, балансуванню виробничої діяльності з екологічними вимогами;

– запропоновано розглядати соціально-економічну взаємодію держави та підприємництва в межах окремих бізнес-процесів на підприємствах, оскільки кожен бізнес-процес характеризується своїм суб'єктним складом, інтенсивністю взаємодії, місцем її здійснення, напрямком взаємодії й, відповідно, особливостями такої взаємодії, внаслідок чого мета, методи, принципи, інструменти, забезпечуючі підсистеми взаємодії можуть відрізнитися, що дозволить державі розробляти цільові програми підтримки, які відповідають потребам конкретних етапів виробництва, переробки, зберігання та реалізації продукції, адаптувати

державні регуляторні механізми до конкретних бізнес-процесів агропромислових підприємств, таких як впровадження стандартів якості, екологічних вимог й інноваційних технологій, індивідуалізувати підхід до кожного бізнес-процесу та інтенсифікувати співпрацю держави та бізнесу, забезпечуючи більш оперативне реагування на глобальні виклики шляхом реалізації державної підтримки, спрямованої на ключові вузькі місця конкретних бізнес-процесів;

– запропоновано застосування гіперактивної моделі державно-приватної взаємодії, яка передбачає, що агропромислові підприємства не лише реагують на зміни у державній політиці, а й самі ініціюють процеси взаємодії з органами державної влади завдяки активній підприємницькій ініціативі, оскільки державні органи не завжди точно знають нагальні потреби та проблеми бізнесу, тому агропромисловим підприємствам рекомендовано виступати ініціаторами, намагаючись модифікувати конфігурацію зовнішнього середовища, максимально сприятливу для своєї діяльності й досягнення фінансово-економічних результатів, а держава, в свою чергу, має на законодавчому рівні закріпити можливість такої ініціативної поведінки підприємств і стимулювати її через надання пільг;

– запропоновано диференціювати заходи державного регулювання залежно від рівня нерівності доходів населення, рівня економічного розвитку країни та рівня викидів CO₂ на основі структурної моделі формування та вибору сценаріїв державної політики щодо одночасного забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та покращення якості навколишнього природного середовища, а також матрицю заходів щодо зниження рівня викидів відповідно до ситуаційного куба формування та вибору сценаріїв державної політики, що допоможе пом'якшити наслідки такого глобального виклику як зміна клімату й тим самим вплинути на стійкий розвиток сільського господарства й забезпечення продовольчої безпеки;

удосконалено:

– класифікацію глобальних викликів, що впливають на складові продовольчого потенціалу держави, серед яких найбільш суттєвий вплив мають забруднення навколишнього природного середовища й, як наслідок, зміна клімату й неможливість адаптації до неї, втрата біологічного різноманіття, міждержавні збройні конфлікти та геополітичні протистояння, а також поляризація суспільства та нерівномірність доходів населення, що дозволило сформулювати ланцюг взаємопов'язаності наслідків глобальних викликів для продовольчого потенціалу та інших соціально-економічних процесів;

– систему принципів соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу, які частково модифіковано в умовах глобальних викликів, серед яких виділено принцип спільності та зворотнього зв'язку; відкритості та прозорості;

взаємної відповідальності; професіоналізму й результативності; пріоритетності вирішення завдань; контрольованості та регулювання; перманентного вдосконалення та саморозвитку; швидкої адаптивності; економічної доцільності та раціональності; соціальної справедливості та корпоративної відповідальності; концентрації на короткостроковому плануванні та перенесення деяких питань з довгострокового на короткострокове планування; стратегічності та внесення змін в довгострокові стратегії розвитку; етичності; інноваційності та креативності взаємодії; глобальності й глобальної безпеки; системності та плюралізму; толерантності та включення; інтегральності; зміни усталених зв'язків внаслідок глобальної політичної нестабільності; глобальної спільності; динамічності взаємодії; закладання більшого рівня ризику; екологізації та дотримання норм з охорони навколишнього природного середовища; інклюзивності; мінімізації конфліктів та інституціоналізації компромісів;

– теоретичні засади інституційного забезпечення розвитку продовольчого потенціалу України, що включає систему загальних та спеціальних інститутів; серед загальних інститутів виділено і охарактеризовано державно-правовий, виробничо-технічний, організаційно-ринковий, фінансово-кредитний, транспортно-логістичний, освітньо-консультаційний, моніторингово-контрольний, стратегічно-резервний, міжнародно-комунікаційний та реагувально-протидійний інститути; систему спеціальних інститутів удосконалено шляхом запропонування створення таких інститутів як інститут методів і інструментів стратегічного планування та продовольчого резерву, інститут міжнародної продовольчої взаємодії та інститут протидії глобальним викликам, що погрожують розвитку продовольчого потенціалу;

– показники оцінювання рівня розвитку продовольчого потенціалу з використанням множини загальнодоступних індикаторів, що, на відміну від існуючих, максимально охоплюють весь спектр агропродовольчих систем, починаючи від систем підтримки виробництва продуктів харчування і закінчуючи здоровим харчуванням і, як наслідок, якістю життя населення, що дозволить виявити проблемні локальні складові розвитку продовольчого потенціалу й дасть змогу своєчасно вжити заходів щодо підвищення їх рівня;

– алгоритм трансформації механізмів взаємодії держави та підприємництва відповідно до перебігу глобальних викликів на прикладі зміни клімату, що передбачає незначну, значну та кардинальну трансформацію в залежності від сили впливу клімату на агропромисловий комплекс, що дозволить зменшити негативні наслідки та скористатися сприятливими можливостями зміни клімату, що допоможе уникнути катастрофічних наслідків у глобальному масштабі шляхом реалізації матриці вибору сценаріїв державної політики щодо одночасного

забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та покращення якості навколишнього природного середовища;

– систему державної підтримки агропідприємництва для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів, що включає пряму, непряму та умовно-пряму державну підтримку й базується на чітких механізмах, інструментах і державних заходах для її надання;

– процедуру виявлення зв'язку між рівнем нерівності доходів та рівнем розвитку продовольчого потенціалу (прямий вплив) та між рівнем нерівності доходів та рівнем викидів CO₂ (опосередкований вплив) на основі кластеризації країн за рівнем нерівності доходів населення й реалізації моделей панельних даних з виявленням ефектів для кожного кластеру, що дозволить виявити, як нерівність доходів впливає на поведінку споживачів та структуру виробництва в однорідних групах країн, що дасть змогу ідентифікувати, яким чином більш нерівномірний розподіл доходів стимулює високі рівні викидів й, як наслідок, створити науково обґрунтовані рекомендації для органів державної влади для зменшення нерівності доходів з метою підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу та зменшення екологічного впливу, налагодити зв'язки між державними політиками у сфері соціального захисту, продовольчої безпеки та екологічної сталості, забезпечуючи узгодженість їх впровадження;

– систему показників, які оцінюють ефективність соціально-економічної взаємодії між державою та підприємництвом у забезпеченні розвитку продовольчого потенціалу, що, на відміну від існуючих, включає не лише економічні показники, за допомогою яких оцінюють внесок держави та підприємництва в економічну стійкість продовольчої системи й соціальні показники, за допомогою яких оцінюють вплив взаємодії на соціальні аспекти, зокрема доступність продовольства та рівень життя населення, а також екологічні показники, за допомогою яких враховують вплив соціально-економічної взаємодії на екологічну стійкість аграрного сектору та стан навколишнього середовища, інноваційні та технологічні показники, за допомогою яких оцінюють впровадження інновацій у продовольчій системі та агропромисловому секторі, інституційні показники, які відображають ефективність політичної та регуляторної взаємодії, ризик-орієнтовані показники, які допомагають оцінити здатність системи соціально-економічної взаємодії між державою та бізнесом оперативно реагувати на кризові ситуації у сфері розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів.

набули подальшого розвитку:

– варіанти державної макрополітики та корпоративної мікрополітики під час забезпечення локальних складових розвитку продовольчого потенціалу для покращення стану кожної складової розвитку продовольчого потенціалу на основі ідентифікації конкретних заходів державного втручання для мінімізації негативного впливу глобальних викликів на

складові продовольчої безпеки й визначення можливих шляхів взаємодії держави та агропромислових підприємств й результатів такої взаємодії, що дозволить підвищити ефективність державного управління розвитком продовольчого потенціалу, яке призведе до інновацій;

– підхід до аналізу впливу геополітичних ризиків та енергетичної невизначеності на ціни на продукти харчування, що дозволяє враховувати приховані неспостережувані ефекти для кожної країни й часові ефекти.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення, методичні підходи та практичні рекомендації, представлені в дослідженні, впроваджено в діяльність підприємств, установ та організацій, що підтверджується офіційними довідками про впровадження:

– *ТОВ «Паріум груп»*, яким використано підхід до аналізу впливу геополітичних ризиків та енергетичної невизначеності на ціни та впроваджено концепцію соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва з метою розвитку продовольчого потенціалу, у тому числі завдяки поліпшенню інфраструктури продовольчого забезпечення на основі реалізації будівельних проєктів (довідка №784 від 17.09.2024 р.);

– *ФОП Мазника Дмитра Олексійовича*, яким впроваджено запропоновану інфраструктурну підтримку агропромислового комплексу з метою розвитку продовольчого потенціалу України (довідка №341 від 08.10.2024 р.);

– *ТОВ «АГРОФІРМА ОРІЛЬСЬКА»*, на якому використано запропоновані варіанти стратегій корпоративної мікрополітики для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу та впроваджено селективну стратегію взаємоузгодженості дій держави та підприємництва (довідка №135 від 20.12.2024 р.);

– *МГО «Міжнародна академія інформатики»*, якою використано методичні підходи щодо сприяння взаємодії органів державної влади та підприємств в цифровому середовищі для досягнення синергетичного ефекту шляхом впровадження запропонованих механізмів співпраці між органами влади та підприємницькими структурами при забезпеченні розвитку продовольчого потенціалу (довідка №2624-12/24 від 26.12.2024 р.);

– *ВНЗ «Національна академія управління»*, в якому наукові висновки та пропозиції використовуються в освітньому процесі на денній та заочній формах здобуття освіти під час викладання дисциплін «Економічна безпека національної економіки», «Оцінка бізнесу», «Стратегічний менеджмент» (акт впровадження від 28.01.2025 р.);

– *ФГ «СЛЮЗІВСЬКЕ»*, на якому використано розроблені механізми стимулювання розвитку аграрного підприємництва шляхом ефективною взаємодії з державою, впроваджено аналітичні моделі оцінювання ефективності державної підтримки продовольчого сектору (довідка від 19.03.2025 р.);

– *СГ ТОВ «ЛАДА»*, яким використано пропозиції щодо розгляду соціально-економічної взаємодії в межах окремих бізнес-процесів, а також впроваджено запропоновану гіперактивну модель державно-приватної взаємодії та систему показників, які оцінюють ефективність соціально-економічної взаємодії між державою та підприємництвом у забезпеченні розвитку продовольчого потенціалу (довідка №33 від 20.03.2025 р.);

– *ФГ «АГРОМАРКЕТ»*, на якому впроваджено заходи щодо оптимізації механізмів співпраці держави та бізнесу для підвищення рівня продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів (довідка №41-17/25 від 24.03.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Особистий внесок здобувача полягає у формуванні теоретико-методологічних засад та практичного інструментарію соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів. Дисертація є завершеною самостійною науковою працею, результати якої отримані безпосередньо здобувачем та відображені у наукових публікаціях. Усі положення та пропозиції, представлені на захист, розроблені автором особисто. Внесок автора у спільно виконані роботи детально зазначено у списку основних опублікованих праць. У даній роботі не використовувалися матеріали, що містилися у кандидатській дисертації автора.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались, обговорювались і отримали схвалення на: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна економіка: стан та перспективи подальшого співробітництва з країнами ЄС» (м. Запоріжжя, 2017 р.), XV міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження з економіки у 2018 році» (м. Вінниця, 2018), X Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (м. Харків, 2018 р.), X International Scientific and Practical Conference «Trends in the development of modern scientific thought» (Vancouver, Canada, 2020), 10th international conference on application of information and communication technology and statistics in economy and education (Sofia, Bulgaria, 2020), XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (м. Харків, 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ» (м. Чернівці, 2021 р.), I Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем» (м. Харків, 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток бюджетно-фінансової системи та обліково-податкової політики в інформаційному суспільстві» (м. Харків, 2020 р.), I Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне управління організаціями: концепції,

цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку» (м. Харків, 2021 р.), VI Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції з міжнародною участю «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (м. Полтава, 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні фінансові, обліково-аналітичні та податкові інструменти трансформації бізнес-середовища» (м. Харків, 2021 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти» (м. Одеса, 2022 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку» (м. Харків, 2022 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток обліково-фінансової та податкової систем в сучасному контексті глобалізації» (м. Харків, 2022 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, облік, фінанси, управління і право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (м. Житомир, 2023 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку» (м. Харків, 2023 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти» (м. Одеса, 2023 р.), II науково-практичній конференції за міжнародною участю «Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи» (м. Хмельницький, 2025 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Харків, 2025 р.).

Публікації. Найвагоміші результати дисертаційної роботи опубліковано в 52 наукових працях, з яких 23 статей у наукових виданнях (зокрема, 7 статей у виданнях що індексуються у Web of Science Core Collection та/або Scopus, 16 статей у наукових фахових виданнях України), 2 статті у закордонних виданнях; 6 розділів у колективних монографіях, а також 21 публікація апробаційного характеру у збірниках матеріалів і тез доповідей міжнародних та всеукраїнських наукових й науково-практичних конференцій, семінарів і круглих столів. Авторський внесок в опубліковані наукові праці становить 20,65 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 555 сторінок. Робота містить 137 таблиць, 112 рисунків, 25 додатків. Список використаних джерел налічує 435 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкрито важливість теми дисертації, визначено її мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження, окреслено наукову новизну та практичну цінність досягнутих результатів і рекомендацій, наведено дані про практичну апробацію та зазначено інформацію про публікації й структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів» систематизовано глобальні виклики та їх вплив на розвиток продовольчого потенціалу і формування взаємозв'язків держави та підприємництва. Запропоновано класифікацію глобальних викликів, яка представлена наступними групами: геополітичні, соціальні, економічні, біологічні, демографічні, природно-кліматичні, технологічні, інформаційні, культурні. Здійснено групування глобальних викликів на такі, що можуть мати катастрофічні, критичні та допустимі наслідки. Охарактеризовано понятійний апарат категорій «глобальний виклик», «глобальна загроза», «глобальна небезпека», «глобальна проблема», «глобальний ризик», «глобальна криза», «глобальна катастрофа». Наведено відмінності між традиційною дестабілізацією і дестабілізацією бізнесу через глобальні виклики.

Визначено, що на продовольчий потенціал України в контексті ідентифікованих глобальних викликів найбільш суттєвий вплив мають забруднення навколишнього середовища й, як наслідок, зміна клімату та неможливість адаптації до неї, втрата біологічного різноманіття, міждержавні збройні конфлікти і геополітичні протистояння, поляризація суспільства і нерівномірність доходів населення, а також процеси автоматизації та роботизації на фоні зростання населення планети, що дозволило сформувати ланцюг взаємопов'язаності наслідків глобальних викликів для розвитку продовольчого потенціалу та інших соціально-економічних процесів.

На макрорівні наслідки глобальних викликів можуть суттєво диференціюватися в залежності від розміру держави, рівня її соціально-економічного розвитку, географічної дислокації, культурних цінностей, традицій, менталітету, стереотипів, стандартів поведінки, рівня корупції в державі тощо. На мікрорівні глобальні виклики змушують окремих суб'єктів господарювання змінювати, модифікувати моделі поведінки у відповідь на глобальні виклики, винаходити інноваційні, креативні шляхи взаємоузгодженості дій, спрямованих на протидію глобальним викликам. При цьому на мікрорівні глобальні виклики мають неоднакові наслідки для різних суб'єктів, що залежить від сектору економіки; сфери діяльності; розмірів підприємства; регіональної дислокації; фінансового стану суб'єктів; гнучкості керівництва, його здатності до адаптації та динамічності у відповідь на глобальні виклики; лояльності співробітників тощо.

Охарактеризовано дефініції, види та принципи взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів. Розроблено концепт соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва з метою забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів, який включає чотири взаємопов'язані блоки – теоретико-експлейнарний, змістовний (парадигмально-методологічний), прикладний та управлінський бази взаємодії (рис. 1).

У межах кожного блоку здійснюється реалізація відповідних дій та заходів. Зокрема, «Блок 1» включає дослідження гносеологічного поля соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва та забезпечуючих підсистем соціально-економічної взаємодії зазначених суб'єктів для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу. «Блок 2» включає парадигмальні положення соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва та методологічне підґрунтя дослідження соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів. Наступний – «Блок 3» – включає діагностико-прогностичне поле соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів та моделювання соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів. Насамкінець «Блок 4» включає управління процесом соціально-економічної взаємодії держави та агропромислових підприємств для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів та визначення ефективності взаємодії. Така послідовність дозволить комплексно дослідити теоретичні, методологічні та прикладні аспекти соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів та підвищити рівень продовольчого потенціалу.

У *другому розділі* **«Методологія взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу держави в умовах глобальних викликів»** проаналізовано інституційне забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки України, що включає систему загальних та спеціальних інститутів. Серед загальних інститутів виділено державно-правовий, виробничо-технічний, організаційно-ринковий, фінансово-кредитний, транспортно-логістичний, освітньо-консультаційний, моніторингово-контрольний, стратегічно-резервний, міжнародно-комунікаційний та реагуювально-протидійний інститути. В системі спеціальних інститутів запропоновано створення інститутів методів і інструментів стратегічного планування та продовольчого резерву; міжнародної продовольчої взаємодії; протидії глобальним викликам, що погрожують розвитку продовольчого потенціалу.

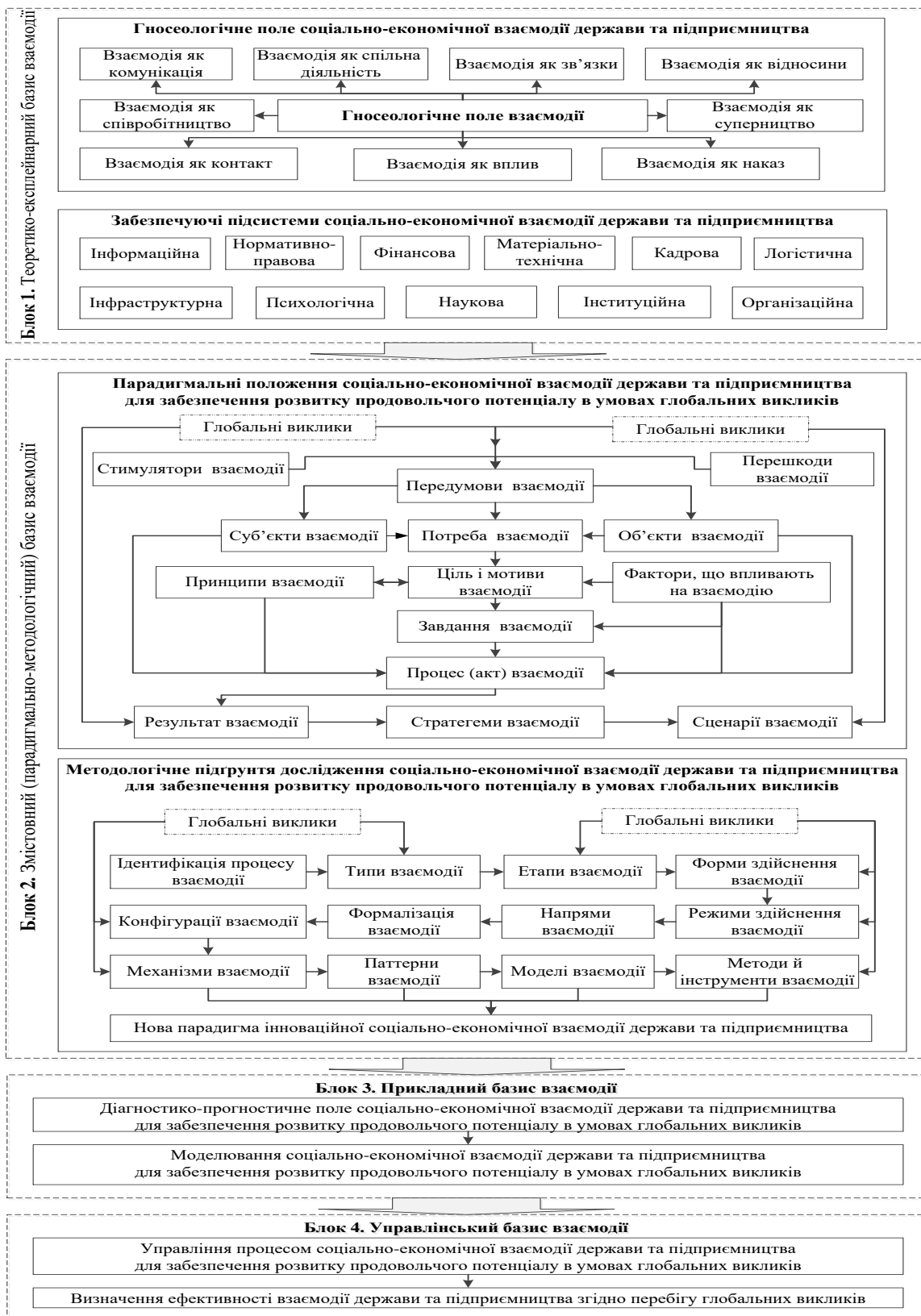

Рис. 1. Концепт соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів

Джерело: авторська розробка

Запропоновано п'ятирівневий підхід до соціально-економічної взаємодії під час забезпечення розвитку продовольчого потенціалу (рис. 2), суб'єктами якого виступають держава, агропромислові підприємства, наукові установи, домогосподарства та навколишнє середовище, як окремий елемент, з яким взаємодіють зазначені суб'єкти при реалізації своїх функцій та компетентностей, що забезпечує комплексний підхід до розвитку продовольчого потенціалу, поєднуючи економічні, соціальні, наукові та екологічні аспекти й дозволить створити стійку та ефективну продовольчу систему завдяки інтеграції державно-приватних зусиль, стимулюванню співпраці між науковими установами та агропромисловими підприємствами, балансуванню виробничої діяльності з екологічними вимогами.

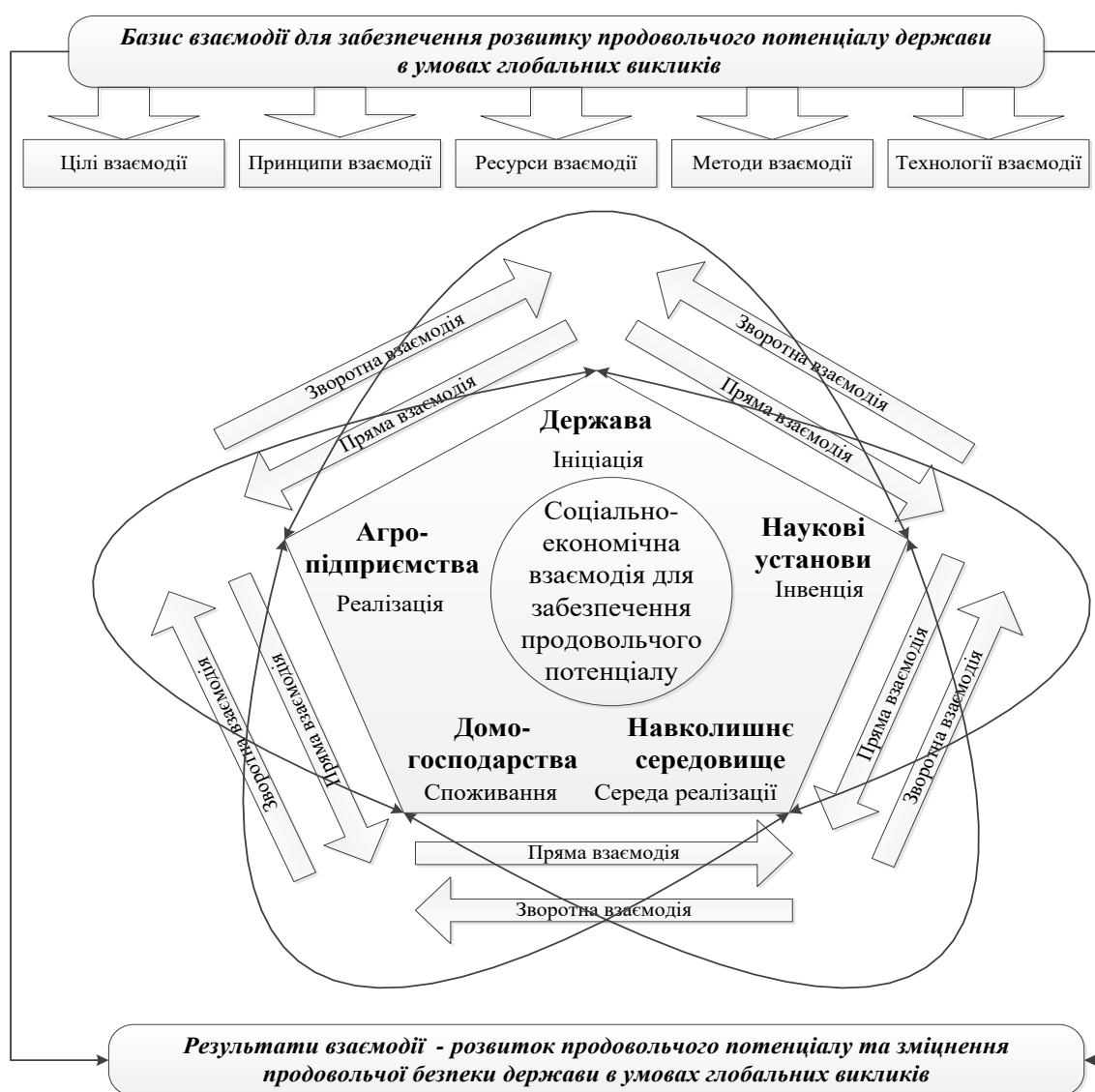

Рис. 2. П'ятикутник соціально-економічної взаємодії під час реалізації бізнес-процесів підприємств АПК для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу

Джерело: авторська розробка

Визначено конфігурації взаємодії агропідприємства з зовнішнім і навколишнім середовищами. У межах кожного виду взаємодії визначено цілі, методи, принципи, інструменти взаємодії, суб'єкти, що взаємодіють, забезпечуючі підсистеми, а також бізнес-процеси, задіяні під час такої взаємодії.

Запропоновано розглядати соціально-економічну взаємодію держави та підприємництва в межах окремих бізнес-процесів на підприємствах, оскільки кожен бізнес-процес характеризується своїм суб'єктним складом, інтенсивністю взаємодії, місцем її здійснення, напрямком й, відповідно, особливостями такої взаємодії, внаслідок чого мета, методи, принципи, інструменти, забезпечуючі підсистеми взаємодії, можуть значно відрізнитися, що дозволить державі розробляти цільові програми підтримки, які максимально відповідають потребам конкретних етапів виробництва, переробки, зберігання та реалізації продукції, адаптувати державні регуляторні механізми до конкретних аспектів бізнес-процесів агропромислових підприємств, таких як впровадження стандартів якості, екологічних вимог чи інноваційних технологій, індивідуалізувати підхід до кожного бізнес-процесу та інтенсифікувати співпрацю держави та бізнесу для оперативного реагування на глобальні виклики шляхом реалізації державної підтримки, спрямованої на ключові вузькі місця конкретних бізнес-процесів.

Запропоновано гіперактивну модель взаємодії, в якій акцент робиться на ініціативності підприємництва, що передбачає активний вплив на економічну політику держави для створення максимально сприятливих умов діяльності.

У *третьому розділі* «**Державне регулювання забезпечення розвитку продовольчого потенціалу України в умовах глобальних викликів**» проаналізовано динаміку розвитку сільського господарства та еластичність його зв'язків з рівнем розвитку продовольчого потенціалу держави. Спостерігається суттєве зниження посівної площі та обсягу виробництва сільськогосподарських культур з періоду воєнних дій, проте, урожайність сільськогосподарських культур по деяких культурах навіть зросла. Аналіз динаміки продукції тваринництва також продемонстрував несприятливі зміни, особливо порівнюючи з періодом 1990-х років, в порівнянні з яким відбулося значне зниження кількості великої рогатої худоби та інших видів тварин. Для визначення взаємопов'язаності окремих категорій продовольчої безпеки розраховано коефіцієнти кореляції між глобальним рівнем продовольчої безпеки (GFSI) і можливістю (AF), доступністю (AV), якістю та безпекою (QS) і стійкістю та адаптацією (SA), що представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції між GFSI і AF, AV, QS, SA

Індикатор	AF	AV	QS	SA	GFSI
AF	1,00	0,75	0,79	0,53	0,94
AV	0,75	1,00	0,70	0,57	0,86
QS	0,79	0,70	1,00	0,61	0,90
SA	0,53	0,57	0,61	1,00	0,73
GFSI	0,94	0,86	0,90	0,73	1,00

Джерело: авторська розробка

Найвища позитивна кореляція спостерігається між GFSI та AF (0,94). Отримана модель залежності GFSI від AF, AV, QS та SA має вигляд:

$$GFSI = 0.01011 + 0.2998 \times AF + 0.2502 \times AV + 0.2251 \times QS + 0.2248 \times SA. (1)$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,9999931$. Результати показали, що показники продовольчих можливостей (AF) та продовольчої доступності (AV), тобто які характеризують продовольчий потенціал, мають найбільший вплив на GFSI.

У зв'язку з тим, що продовольча безпека є складним комплексним гнучким поняттям і не може обмежуватися визначенням одного окремого показника, розраховано комплексний узагальнюючий показник рівня продовольчої безпеки за допомогою методу інтегральної таксономічної оцінки та порівняно результати з Глобальним індексом продовольчої безпеки, розробленим Economist Impact, та Індексом продовольчої безпеки, розробленим Deep Knowledge Analytics.

Запропонована система індикаторів продовольчої безпеки складається з індикаторів розвитку продовольчого потенціалу держави, що включають показники системи підтримки виробництва продуктів харчування (I_{1it}), а саме площу сільськогосподарських угідь (x_{11}); площу ріллі (x_{12}); площу землі під багаторічними насадженнями (x_{13}); посівну площу зернових та зернобобових культур (x_{14}); посівну площу цукрових буряків (x_{15}); посівну площу соняшнику (x_{16}); посівну площу картоплі (x_{17}); посівну площу овочів (x_{18}); посівну площу плодово-ягідних культур (x_{19}); відсоток населення в сільській місцевості (x_{110}); наявність добрив (x_{111}); рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва на підприємствах (x_{112}); рівень рентабельності тваринництва на підприємствах (x_{113}), показники виробництва продуктів харчування (I_{2it}), зокрема валовий внутрішній продукт на душу населення (x_{21}); урожайність зернових і зернобобових культур (x_{22}); урожайність цукрових буряків (x_{23}); урожайність соняшнику (x_{24}); урожайність картоплі (x_{25}); урожайність овочів (x_{26}); урожайність плодів і ягід (x_{27}); виробництво зернових та

зернобобових культур (x_{2_8}); виробництво цукрових буряків (x_{2_9}); виробництво соняшнику ($x_{2_{10}}$); виробництво картоплі ($x_{2_{11}}$); виробництво овочів ($x_{2_{12}}$); виробництво плодів та ягід ($x_{2_{13}}$); чисельність сільськогосподарських тварин ($x_{2_{14}}$); виробництво м'яса ($x_{2_{15}}$); виробництво молока ($x_{2_{16}}$); виробництво яєць ($x_{2_{17}}$); виробництво олії ($x_{2_{18}}$); варіабельність виробництва продуктів харчування на душу населення ($x_{2_{19}}$), а також індикатор дистрибуції, що включає групу показників розподілу та постачання продуктів харчування ($I_{3_{it}}$), а саме щільність залізничних колій (x_{3_1}); вартість імпорту продовольства над загальним експортом (x_{3_2}); коефіцієнт залежності від імпорту зернових (x_{3_3}); кількість супермаркетів на мільйон жителів (x_{3_4}); політичну стабільність і відсутність насильства/тероризму (x_{3_5}); варіабельність пропозиції продовольства на душу населення (x_{3_6}), а також індикатор фізіологічної повноцінності, структури та якості харчування, що включає показники, які характеризують споживання продуктів харчування ($I_{4_{it}}$), зокрема продовольчу інфляцію (x_{4_1}); середню заробітну плату (x_{4_2}); споживання м'яса і м'ясопродуктів (x_{4_3}); споживання молока і молочних продуктів (x_{4_4}); споживання яєць (x_{4_5}); споживання риби і рибопродуктів (x_{4_6}); споживання цукру (x_{4_7}); споживання олії та інших рослинних жирів (x_{4_8}); споживання картоплі (x_{4_9}); споживання овочів та баштанних ($x_{4_{10}}$); споживання фруктів, ягід, горіхів, винограду ($x_{4_{11}}$); споживання хлібу і хлібних продуктів ($x_{4_{12}}$); середню достатність дієтичного енергопостачання ($x_{4_{13}}$); частку харчової енергії, отриманої із зернових, коренеплодів ($x_{4_{14}}$); середню кількість протеїну ($x_{4_{15}}$); середню достатність дієтичного енергетичного забезпечення ($x_{4_{16}}$); відсоток населення, яке користується безпечними послугами питної води ($x_{4_{17}}$); відсоток населення, яке користується принаймні основними послугами питної води ($x_{4_{18}}$); відсоток населення, яке користується безпечними санітарними послугами ($x_{4_{19}}$); відсоток населення, яке користується принаймні основними санітарними послугами ($x_{4_{20}}$); поширеність недоїдання ($x_{4_{21}}$); поширеність гострої нестачі їжі серед загальної кількості населення ($x_{4_{22}}$); поширеність помірної продовольчої безпеки серед загальної кількості населення ($x_{4_{23}}$); відсоток дітей віком до 5 років із затримкою росту ($x_{4_{24}}$); відсоток дітей віком до 5 років із надмірною вагою ($x_{4_{25}}$); поширеність ожиріння серед дорослого населення ($x_{4_{26}}$); поширеність анемії серед жінок репродуктивного віку ($x_{4_{27}}$); поширеність дітей з низькою вагою при народженні ($x_{4_{28}}$).

Отже, інтегрована модель оцінки рівня продовольчої безпеки має вигляд:

$$I_{it} = f \begin{cases} I_{1it} = f(x_{11}, x_{12}, x_{13}, x_{14}, x_{15}, x_{16}, x_{17}, x_{18}, x_{19}, x_{110}, x_{111}, x_{112}, x_{113}); \\ I_{2it} = f \left(\begin{array}{l} x_{21}, x_{22}, x_{23}, x_{24}, x_{25}, x_{26}, x_{27}, x_{28}, x_{29}, x_{210}, x_{211}, x_{212}, x_{213}, x_{214}, \\ x_{215}, x_{216}, x_{217}, x_{218}, x_{219} \end{array} \right); \\ I_{3it} = f(x_{31}, x_{32}, x_{33}, x_{34}, x_{35}, x_{36}); \\ I_{4it} = f \left(\begin{array}{l} x_{41}, x_{42}, x_{43}, x_{44}, x_{45}, x_{46}, x_{47}, x_{48}, x_{49}, x_{410}, x_{411}, x_{412}, x_{413}, x_{414}, \\ x_{415}, x_{416}, x_{417}, x_{418}, x_{419}, x_{420}, x_{421}, x_{422}, x_{423}, x_{424}, x_{425}, x_{426}, x_{427}, x_{428} \end{array} \right), \end{cases} \quad (2)$$

де x_{ij} – показники першого рівня системи оцінки локальних компонентів продовольчої безпеки; I_{1it} – I_{4it} – локальні складові продовольчої безпеки для i -ї країни у відповідний період часу t ; I_{it} – комплексний показник продовольчої безпеки i -ї країни у відповідний період часу t .

Результати розрахунку локальних складових (I_{1it} – I_{4it}) та комплексного показника рівня продовольчої безпеки (I_{it}) у 2020 році наведено в табл. 2.

Отримані інтегральні показники змінюються в межах $[0; 1]$: чим ближче значення до 1, тим вищий рівень продовольчої безпеки. Показники запропоновано розділити на три рівні: низький (критичний) – $0-0,60$; середній (достатній) – $0,61-0,90$; високий (оптимальний) – $0,91-1$.

Для визначення впливу локальних складових на комплексний загальний показник продовольчої безпеки побудовано та протестовано регресійну модель:

$$I_{it} = -0.18 + 0.38 \times I_{1it} + 0.49 \times I_{2it} + 0.12 \times I_{3it} + 0.15 \times I_{4it}. \quad (3)$$

Найбільший вплив на рівень продовольчої безпеки мають індикатори розвитку продовольчого потенціалу держави, тобто виробництво продуктів харчування (0,49) та системи підтримки виробництва продуктів харчування (0,38).

Здійснено кластерний аналіз країн для визначення відмінностей між кластерами за окремими складовими продовольчої безпеки. До першого кластеру увійшли країни з найвищим рівнем продовольчої безпеки, до другого – із середнім, до третього – з низьким. Україна увійшла до другого кластеру – країн з середнім рівнем продовольчої безпеки. При цьому середні значення між кластерами суттєво відрізняються.

Таблиця 2

**Результати локальних складових продовольчої безпеки
та комплексний показник рівня продовольчої безпеки (фрагмент)**

Країна	Індикатори розвитку продовольчого потенціалу держави		Індикатор дистрибуції	Індикатор фізіологічної повноцінності, структури та якості харчування	Комплексний показник рівня продовольчої безпеки I_{it}
	I_{1it}	I_{2it}			
Фінляндія	0,2719	0,2928	0,5336	0,5248	0,3431
Ірландія	0,3339	0,3399	0,5508	0,5959	0,4224
Нідерланди	0,2589	0,4304	0,6846	0,5319	0,4314
Австрія	0,3313	0,3085	0,7686	0,5836	0,4210
Чеська Республіка	0,3151	0,3107	0,6461	0,4604	0,3929
Велика Британія	0,3375	0,4138	0,5467	0,6194	0,4682
Польща	0,4233	0,4412	0,5548	0,5349	0,5425
Словацька Республіка	0,3330	0,2876	0,5568	0,4031	0,3670
Україна	0,5259	0,5231	0,3785	0,4811	0,5763
...
Ємен	0,3773	0,2246	0,0734	0,0298	0,0668

Джерело: авторська розробка

Розглянуто державне регулювання розвитку продовольчого потенціалу і удосконалено систему державної підтримки агропідприємництва для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу України в умовах глобальних викликів (запропоновані пункти виділено курсивом на рис. 3).

У четвертому розділі «Дослідження впливу глобальних викликів на розвиток продовольчого потенціалу та трансформацію взаємодії держави та агропідприємництва» визначено, що кліматичний глобальний виклик впливає на сільське господарство через тепловий стрес для рослин, зміни вологості та температури ґрунту, втрату родючості ґрунту через ерозію верхнього ґрунту, зменшення кількості води, доступної для рослинництва, зміну висоти рівня ґрунтових вод, засолення прісноводного водоносного горизонту, втрату суші через підвищення рівня моря, що здійснює вплив на продовольчий потенціал держави. Результати прогнозування температури повітря показали зростання температури в Європі. Моделювання показало негативний ефект на загальну урожайність сільськогосподарських культур в Україні від збільшення температури та

кількості опадів, причому збільшення температури повітря має більш негативний вплив на урожайність, ніж збільшення обсягів опадів.

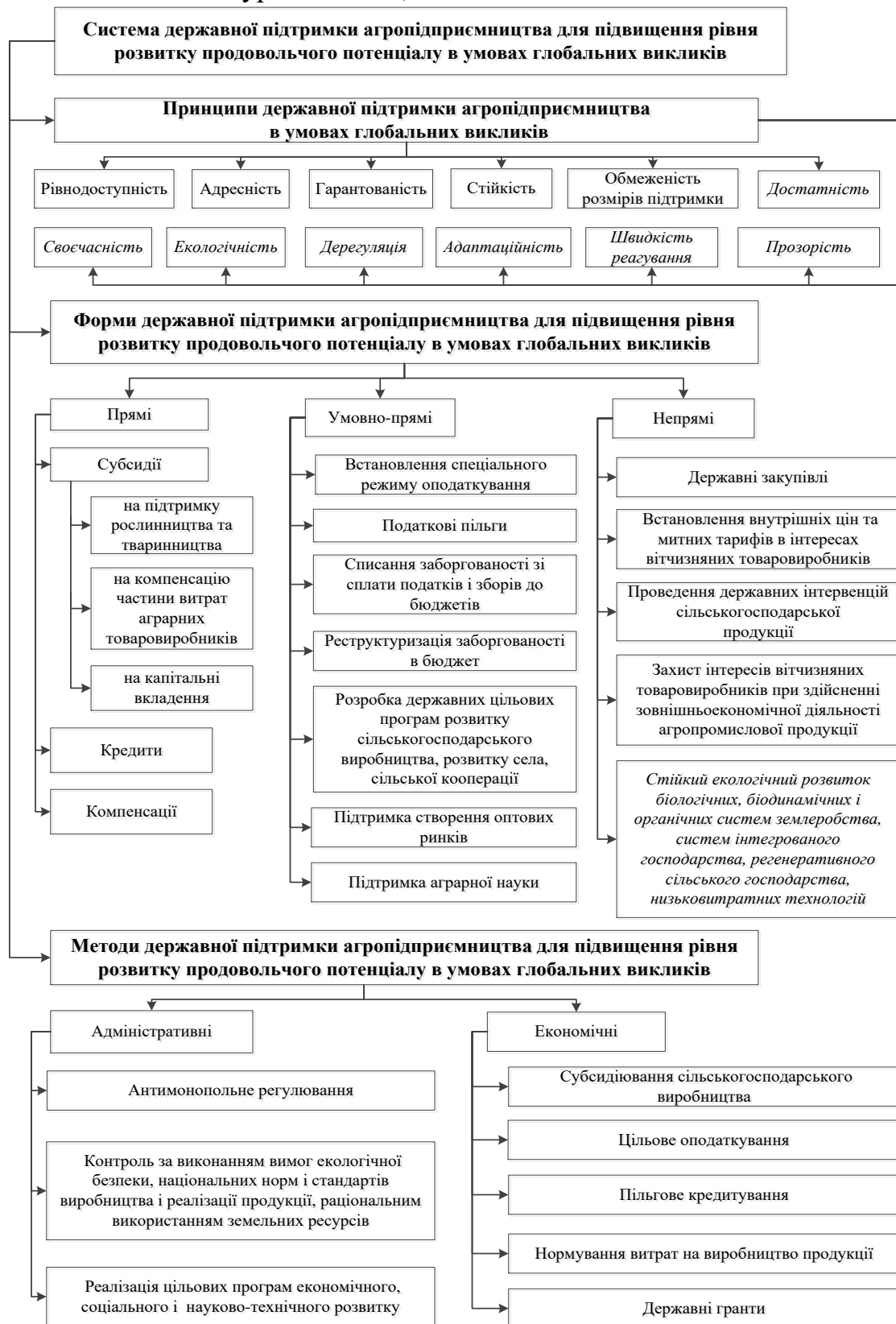

Рис. 3. Система державної підтримки агропідприємництва для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів
Джерело: авторська розробка

Запропоновано алгоритм трансформації механізмів взаємодії держави та підприємництва відповідно до перебігу глобальних викликів на прикладі зміни клімату, що передбачає незначну, значну та кардинальну трансформацію. Розроблено дорожню карту впровадження заходів з адаптації до змін клімату в аграрному секторі, що дозволить мінімізувати негативні наслідки та використовувати сприятливі можливості змін клімату, тим самим знижуючи ризик катастрофічних наслідків у глобальному масштабі. Реалізовано матрицю вибору сценаріїв державної політики щодо одночасного забезпечення продовольчої безпеки та покращення якості навколишнього середовища.

Здійснено виявлення зв'язку між рівнем нерівності доходів та рівнем продовольчої безпеки (прямий вплив) та між рівнем нерівності доходів та рівнем викидів CO₂ (опосередкований вплив). Зміна клімату впливає на рівень урожайності та забезпечення продуктами харчування населення, при цьому з глобальною зміною клімату тісно пов'язаний ще один глобальний виклик – нерівність доходів населення, яка, в свою чергу, впливає на зміну клімату, оскільки найбільш багата частина населення світу робить набагато більше викидів забруднюючих речовин внаслідок високого рівня споживання, ніж найбідніша частина населення. Здійснено кластерний аналіз країн Європи, включаючи Україну, за період 2010-2020 рр. за рівнем економічного розвитку та показниками нерівності доходів. Реалізовано також аналіз головних компонент (рис. 4), який показав, що перші дві компоненти описують 87% дисперсії сукупного вихідного набору даних.

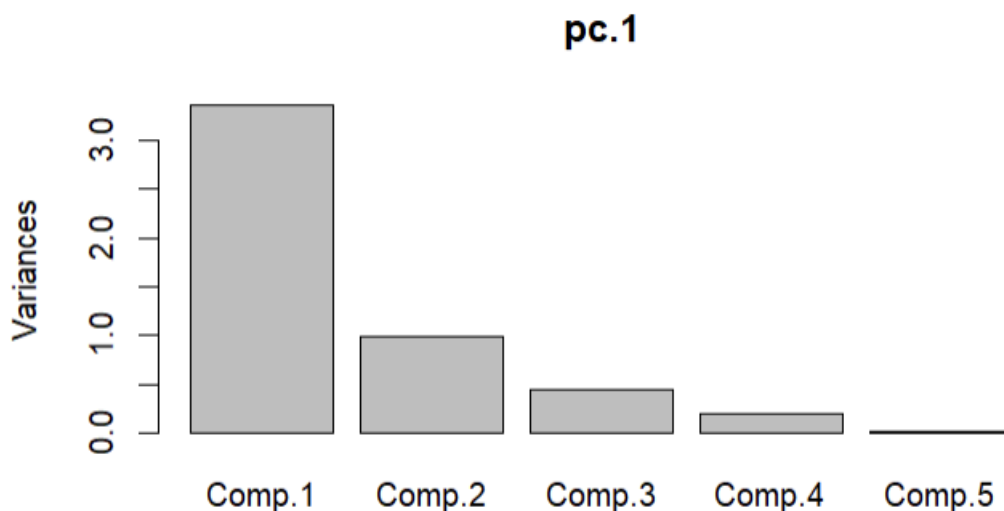

Рис. 4. Результати аналізу головних компонент у 2020 році
Джерело: авторська розробка

Модель впливу показників економічного розвитку держави та нерівності доходів населення на стан навколишнього середовища (викиди CO₂) має вигляд:

$$CO_{2pc} = \alpha_i + \beta_1 \times GDP_{it} + \beta_2 \times S8020_{it} + \beta_3 \times HDI_{it} + \beta_4 \times LE_{it} + \beta_5 \times RD_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (4)$$

де i позначає розглянуті країни; t – роки; CO_{2pc} – викиди CO_2 на душу населення; GDP – ВВП на душу населення; $S8020$ – коефіцієнт квінтильної частки доходу $S80/S20$; HDI – індекс людського розвитку; LE – очікувана тривалість життя при народженні; RD – витрати держави на дослідження та розробки; α_i – специфічний індивідуальний ефект кожної країни; β – параметри моделі, які вимірюють вплив зміни незалежної змінної в період t для i -ої країни.

Результати перевірки значущості коефіцієнтів за допомогою робасної дисперсійно-коваріаційної матриці представлено в табл. 3.

Таблиця 3

**Результати перевірки значущості коефіцієнтів за допомогою
робасної дисперсійно-коваріаційної матриці (t-тест коефіцієнтів)**

Коефі- цієнти	Кластер 1		Кластер 2		Кластер 3	
	Coefficients estimate	t-value	Coefficients estimate	t-value	Coefficients estimate	t-value
GDP	-1.3738e-05	-0.9582	-0.00022800	- 2.0493*	6.4965e-05	3.4455***
S8020	-1.8504	-3.1761* **	0.45993606	1.3040	7.7433e-02	1.2468
HDI	-9.9151	-2.4358	12.99454060	0.5336	2.6215e+01	7.4864***
LE	-1.0409	-0.6028*	-0.57379377	-1.0932	-3.5370e-02	-0.5366
RD	3.7138e-01	0.7326	-0.58690417	- 0.9618*	-9.3291e-01	-2.3665*

Signif. codes: 0 ‘***’ 0.001 ‘**’ 0.01 ‘*’ 0.05 ‘.’ 0.1 ‘ ’ 1

Джерело: авторська розробка

Результати моделювання панельних даних показали, що на рівень викидів CO_2 країн першого кластеру впливає співвідношення квінтильних часток доходу $S80/S20$ для наявного доходу та очікувана тривалість життя при народженні. На рівень викидів CO_2 країн другого кластеру впливають ВВП на душу населення та витрати на дослідження та розробки. На рівень викидів країн третього кластеру впливають ВВП на душу населення, індекс людського розвитку та витрати на дослідження та розробки.

Результати моделювання впливу економічного розвитку країни (GDP) та нерівності доходів ($S8020$) на рівень продовольчої безпеки наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Результати моделювання впливу економічного розвитку країни (GDP) та нерівності доходів (S8020) на рівень продовольчої безпеки країни

Coefficients:					
	Estimate	Std. Error	t-value	Pr(> t)	
(Intercept)	6.817e+01	3.715e+00	18.351	1.25e-15	***
GDP	1.660e-04	3.911e-05	4.246	0.000283	***
S8020	-0.0978936	0.010128	-9.665639	< 2.2e-16	***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 4.167 on 24 degrees of freedom

Multiple R-squared: 0.4684, Adjusted R-squared: 0.4241

F-statistic: 10.57 on 2 and 24 DF, p-value: 0.0005089

Джерело: авторська розробка

Отримані емпіричні результати демонструють вплив як рівня економічного розвитку (GDP), так і нерівності доходів (S8020) на рівень продовольчої безпеки країн. Між рівнем економічного розвитку та рівнем продовольчої безпеки виявлено прямий взаємозв'язок, між рівнем нерівності та рівнем продовольчої безпеки – обернений. Також здійснено моделювання впливу кількості населення країни, очікуваної тривалості життя та величини викидів CO₂ на рівень продовольчої безпеки, результати якого показали, що збільшення кількості населення впливає на рівень продовольчої безпеки негативно, проте більш значущим фактором виявилася очікувана тривалість життя населення.

Структурна форма моделі формування та вибору сценаріїв державної політики щодо одночасного забезпечення продовольчої безпеки, підвищення рівня життя та покращення якості навколишнього середовища має вигляд:

$$SGP_t = \{FL_t; DL_t; IL_t; EL_t\}, \quad (5)$$

де SGP_t – набір сценаріїв державної політики країни щодо одночасного забезпечення продовольчої безпеки, підвищення рівня життя та покращення якості навколишнього природного середовища в період t ; FL_t – рівень продовольчої безпеки в період t ; DL_t – рівень економічного розвитку країни у період t ; IL_t – рівень нерівності доходів у країні для різних груп населення в період t ; EL_t – рівень викидів країни в період t .

Побудовано ситуаційний куб формування та вибору сценаріїв державної політики одночасного забезпечення продовольчої безпеки та покращення якості навколишнього природного середовища відповідно до наявного рівня продовольчої безпеки, рівня економічного розвитку країни, рівня нерівності доходів та рівня викидів країни, відповідно до якого сформовано матрицю заходів, які диференційовано в залежності від рівня продовольчої безпеки держави, рівня нерівності доходів населення, рівня

економічного розвитку держави та рівня викидів (табл. 5). Проводячи композицію рівня продовольчої безпеки FL_t та змінних DL_t ; IL_t ; EL_t отримано матрицю взаємодій, що складається з дев'яти основних сценаріїв й є основою формування та вибору стратегії управління продовольчою безпекою в умовах глобальних викликів.

Таблиця 5

Матриця вибору сценаріїв державної політики щодо одночасного забезпечення продовольчої безпеки та покращення якості навколишнього природного середовища

		Рівень продовольчої безпеки держави				
		Високий	Середній	Низький		
Рівень економічного розвитку держави	Високий	C1	C2	C3	Рівень викидів CO ₂ в державі	Низький
	Середній	C4	C5	C6		Середній
	Низький	C7	C8	C9		Високий
		Низький	Середній	Високий		
		Рівень нерівності доходів населення в державі				

Джерело: авторська розробка

Отже, нерівність доходів, економічний розвиток країни, якість навколишнього природного середовища, зміна клімату, продовольча безпека взаємообумовлені та взаємопов'язані, оскільки, по-перше, й сама нерівність призводить до загроз продовольчій безпеці найбільш вразливих груп населення, а, отже, з посиленням нерівності буде зростати кількість населення, якому загрожує продовольча небезпека, й, по-друге, нерівність доходів населення, впливає на рівень викидів забруднюючих речовин, а отже, на якість навколишнього середовища, що сприяє зміні клімату, яка, в свою чергу, призводить до зміни урожайності сільськогосподарських культур, мутації певних видів шкідників рослинам та іншим наслідкам, що впливає на рівень продовольчої безпеки.

Ідентифіковано також причини нерівності доходів в Україні, серед яких високий рівень корупції, співвідношення працюючих та пенсіонерів, інвалідів, індекс старіння, середній вік та очікувана тривалість життя при народженні, політична орієнтація держави. Зокрема, демократичні чи ліберальні держави запроваджують політику, яка зменшує нерівність доходів та політику, спрямовану на збереження навколишнього середовища, тоді як республіканські держави прагнуть підтримувати верхній процентиль розподілу доходів, посилюючи нерівність доходів, не вірять в зміну клімату й не намагаються вживати заходів захисту навколишнього природного середовища.

Постковідний період, геополітична напруженість і війна в Україні призвели до рекордного зростання цін на продукти харчування переважно

через зростання цін на газ і нафту й порушення ланцюгів постачання. Проаналізовано пікові значення цін на продукти харчування за період з січня 1990 року по березень 2024 року, індекс цін на енергоносії, індекс енергетичної невизначеності та індекс геополітичного ризику. Модель панельних даних визначення ефекту геополітичних ризиків та енергетичної невизначеності на ціни на продукти харчування має вигляд:

$$P_{food} = \alpha_i + \beta_1 \times GPRT_{it} + \beta_2 \times GPRA_{it} + \beta_3 \times Poil_{it} + \beta_4 \times Pgas_{it} + \beta_5 \times EUI_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (6)$$

де i позначає розглянуті країни; t – роки; $GPRT$ – геополітичні загрози; $GPRA$ – геополітичні дії; $Poil$ та $Pgas$ – ціни на нафту та газ відповідно; EUI – індекс енергетичної невизначеності; α_i – конкретний індивідуальний ефект кожної країни; β – параметри моделі, які вимірюють вплив зміни незалежної змінної в період t для i -ої країни.

Результати показали, що зростання цін на газ і нафту призводить до зростання цін на продукти харчування, причому ціни на газ мають більший вплив на ціни на продовольство, ніж ціни на нафту (табл. 6).

Таблиця 6

Результати моделі панельних даних впливу геополітичних ризиків та енергетичної невизначеності на ціни на продукти харчування

Coefficients:					
	Estimate	Std. Error	t-value	Pr(> t)	
GPRT	0.563336	0.030289	18.5985	< 2.2e-16	***
GPRA	0.189682	0.015156	12.5151	< 2.2e-16	***
Poil	0.329268	0.038314	8.5940	< 2.2e-16	***
Pgas	1.165975	0.306556	3.8035	0.0001543	***
EUI	0.382307	0.130235	2.9355	0.0034317	**

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Total Sum of Squares: 437070
 Residual Sum of Squares: 185320
 R-Squared: 0.57599
 Adj. R-Squared: 0.55731
 F-statistic: 203.491 on 5 and 749 DF, p-value: < 2.22e-16

Джерело: авторська розробка

Результати оцінювання впливу геополітичних ризиків та енергетичної невизначеності на рівень продовольчої безпеки України показали, що і геополітичні загрози, і геополітичні акти мають негативний вплив на продовольчу безпеку, так само як і зростання цін на газ та нафту. Посилення енергетичної невизначеності також призведе до погіршення продовольчої безпеки України.

Хоча ціни на нафту впливають на ціни газу, вони впливають на ціни на продукти харчування менше, ніж ціни на газ. Геополітичні загрози мають більший вплив, ніж самі геополітичні дії, оскільки часто створюють очікування та невизначеність на ринку, що призводить до спекуляцій та

запобіжних заходів з боку учасників ринку, включення премії за ризик до цін на продовольство для врахування потенційних ризиків очікуваних збоїв у постачанні або торгових обмежень. Геополітичні загрози спонукають державні уряди вживати заходів для пом'якшення потенційних ризиків, таких як запровадження торговельних обмежень, накопичення продовольчих запасів або впровадження контролю цін. Крім того, геополітичні загрози часто викликають страх, невпевненість і тривогу серед учасників ринку, впливаючи на їхню поведінку та прийняття рішень. Проведене дослідження має вирішальне значення для розуміння того, як глобальні події та політичні рішення можуть вплинути на цінову доступність та забезпеченість населення продуктами харчування та продовольчу безпеку.

У *п'ятому розділі* «**Стратегіями соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів**» визначено взаємозв'язок індикаторів ефективності державного управління та продовольчої безпеки. Результати вказують на те, що прозорість, відсутність корупційних ризиків і ефективний державний уряд є ключовими чинниками для забезпечення продовольчої безпеки, при цьому мають значний вплив управлінські механізми та спроможність держави реалізовувати продовольчі стратегії. Рекомендовано підвищення рівня державного управління продовольчою безпекою на засадах комплексного підходу, що включає економічні, правові, соціальні та політичні реформи, формування системи моніторингу та виявлення потенційних загроз, роботу з інформаційним середовищем, що передбачає боротьбу з пропагандою, протидію дезінформації, інформування громадян, пояснення дій влади, запобігання паніці та недовіри через відкриту комунікацію, інтернет-безпеку. З метою зниження корупції при забезпеченні продовольчої безпеки запропоновано комплекс заходів, який дозволить державі створити прозору систему управління продовольчою безпекою, зменшити рівень корупції та забезпечити стабільний розвиток агропромислового комплексу, що сприятиме підвищенню довіри громадян до державної влади, а також міжнародних партнерів до України.

Удосконалено систему показників оцінювання ефективності соціально-економічної взаємодії між державою та підприємництвом у забезпеченні продовольчої безпеки, що включає економічні показники, за допомогою яких оцінюють внесок держави та підприємництва в економічну стійкість продовольчої системи, соціальні – оцінюють вплив взаємодії на соціальні аспекти, зокрема доступність продовольства та рівень життя населення, екологічні, за допомогою яких враховують вплив соціально-економічної взаємодії на екологічну стійкість аграрного сектору та стан навколишнього середовища, інноваційні та технологічні – оцінюють впровадження інновацій у продовольчій системі та агропромислового секторі, інституційні показники – відображають ефективність політичної та

регуляторної взаємодії, ризик-орієнтовані показники – допомагають оцінити здатність системи соціально-економічної взаємодії між державою та бізнесом оперативно реагувати на кризові ситуації у сфері продовольчої безпеки.

Визначено варіанти державної макрополітики та корпоративної мікрополітики для забезпечення складових продовольчої безпеки (рис. 5).

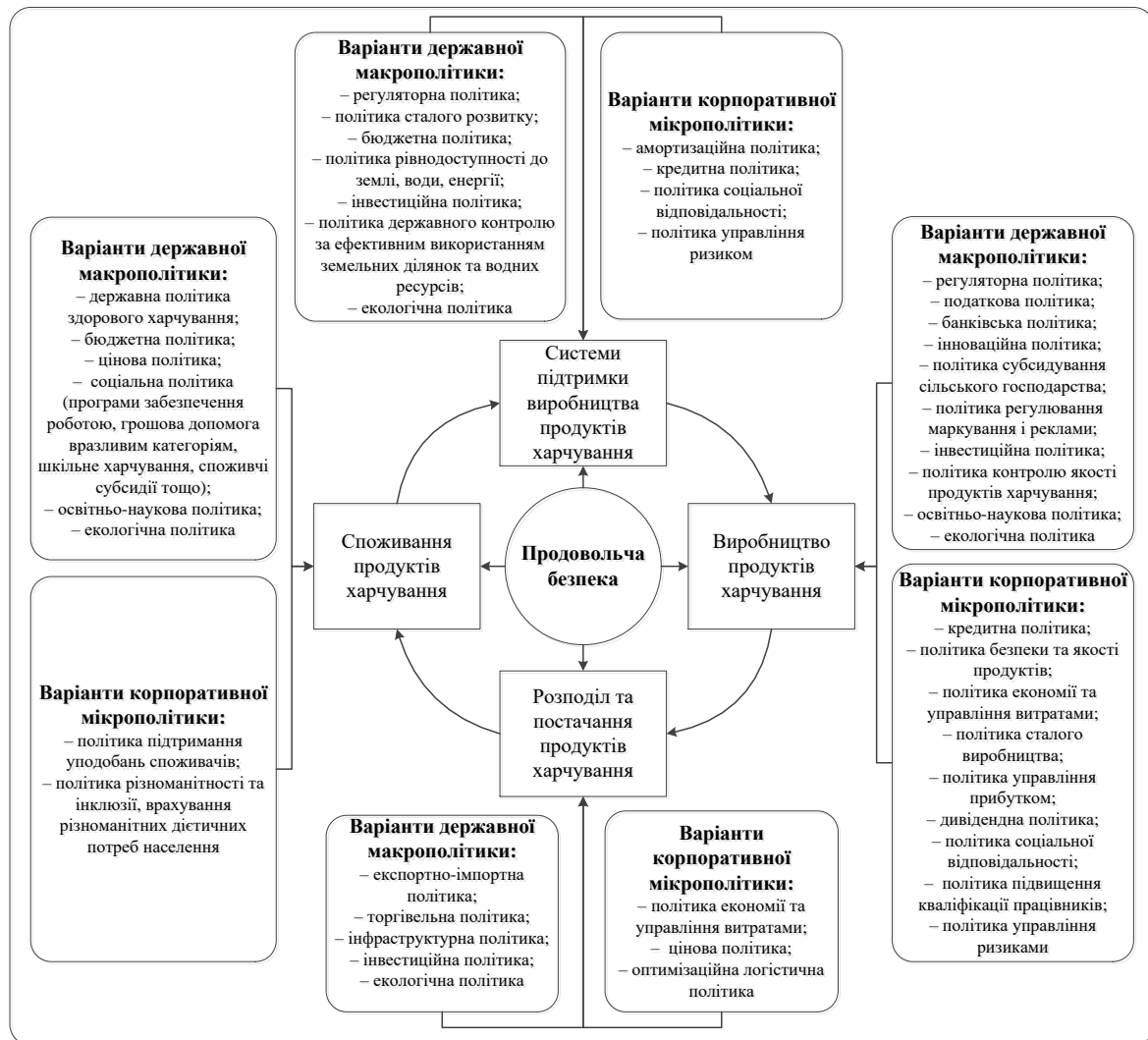

Рис. 5. Варіанти державної макрополітики та корпоративної мікрополітики для забезпечення локальних складових продовольчої безпеки
Джерело: авторська розробка

Визначено стратегії з покращення стану кожної локальної складової продовольчої безпеки на основі ідентифікації конкретних заходів державного втручання для мінімізації негативного впливу глобальних викликів на складові продовольчої безпеки, які можуть бути досягнуті завдяки ефективній взаємодії держави та підприємництва. Механізм реалізації стратегій взаємодії для забезпечення продовольчої безпеки наведено на рис. 6.

Рис. 6. Механізм реалізації стратегій взаємодії для забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів
 Джерело: авторська розробка

Встановлено, що взаємодія між державою та підприємництвом є ключовою для створення стійкої системи продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів. Саме через об'єднання ресурсів і зусиль можна гарантувати стабільність продовольчих ринків, доступність їжі для населення та захист інтересів держави. Синергія взаємодії забезпечує баланс між економічною вигодою бізнесу та соціальними зобов'язаннями держави, а реалізація публічно-приватного партнерства сприяє реалізації стратегій розвитку продовольчого потенціалу через спільні проекти.

Удосконалено механізм взаємодії між державою та підприємництвом для підвищення ефективності державного управління продовольчою безпекою (рис. 7), успішність якого вимагає функціонування всіх взаємопов'язаних продовольчих систем з урахуванням факторів, що впливають на рівень продовольчої безпеки (біофізичних, екологічних, технологічних, інноваційних, економічних, ринкових, політичних, інституційних, організаційних, правових, науково-інноваційних, інформаційних, демографічних), практичну реалізацію запропонованих політичних, соціальних, економічних, безпекових та екологічних заходів, забезпечення державного нагляду та контролю за розвитком сільського господарства, ефективної взаємодії сільськогосподарських товаровиробників з уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування. Визначено перспективи соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в контексті забезпечення розвитку продовольчого потенціалу.

Таким чином, розвиток продовольчого потенціалу України для забезпечення продовольчої безпеки передбачає розробку та реалізацію комплексу соціально-економічних, організаційних, правових, науково-інноваційних, інформаційних, екологічних та інших заходів, спрямованих на захист життєво важливих інтересів окремої людини, громади, регіону, держави з точки зору забезпечення фізичної, економічної та соціальної доступності, безпечності та якості продуктів харчування, стабільності продовольчого забезпечення населення та продовольчого суверенітету.

Лише узгоджені дії держави, підприємництва, наукових установ, домогосподарств та міжнародних організацій у поєднанні з взаємодією із навколишнім природним середовищем можуть запобігти негативним наслідкам глобальних викликів, забезпечити стабільність і підтримати розвиток агропромислового сектора в умовах глобальної нестабільності. Основними парадигмами мають бути новий геополітичний баланс, технологічні інновації, акцент на екологічні аспекти, новий рівень зв'язку держави та підприємництва та інших суб'єктів продовольчого ланцюга. Результатом стануть інновації в забезпеченні продовольчої безпеки, а саме еко-інновації, технології, які покращують продуктивність агросистем, технології, які покращують стале використання ресурсів, технології, які покращують здоров'я та якість продуктів харчування.

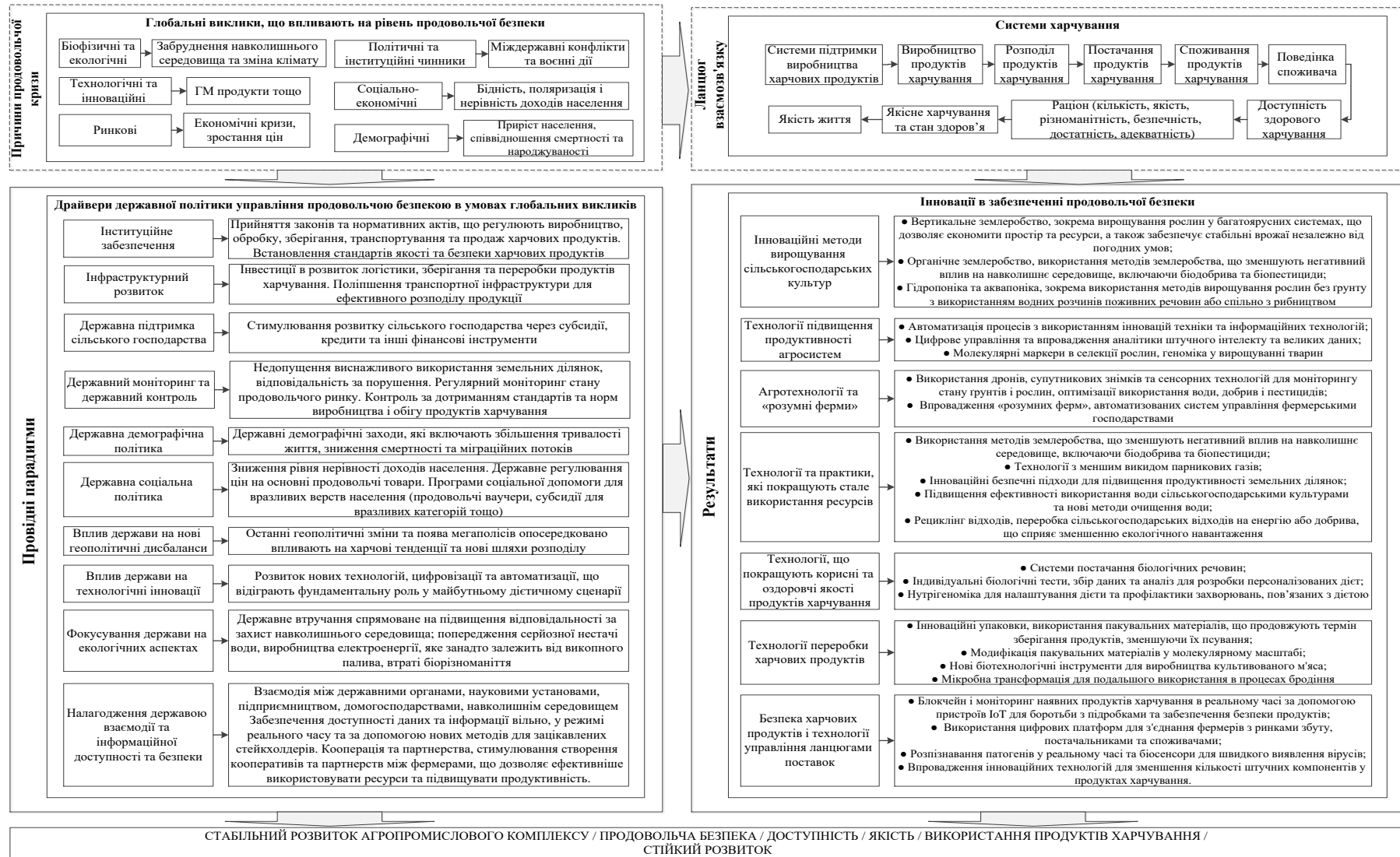

Рис. 7. Складові механізми взаємодії між державою та підприємництвом для підвищення ефективності державного управління продовольчою безпекою, які призведуть до інновацій

Джерело: авторська розробка

Отримані результати є теоретичним і методологічним підґрунтям для подальших досліджень у напрямі підвищення ефективності взаємодії між державою та бізнесом для всебічної реалізації продовольчого потенціалу України.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі теоретично обґрунтовано й запропоновано нове вирішення актуальної наукової проблематики соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва з метою забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів на підставі розробки теоретико-методологічних, інструментальних та прикладних компонентів. Результати дослідження дозволили зробити такі висновки та надати наступні рекомендації.

1. Ідентифіковано глобальні виклики, що впливають на розвиток продовольчого потенціалу, серед яких найбільш суттєвий вплив мають забруднення навколишнього природного середовища й, як наслідок, зміна клімату, втрата біологічного різноманіття, міждержавні збройні конфлікти та геополітичні протистояння, а також поляризація суспільства та нерівномірність доходів населення, що дозволило сформулювати ланцюг взаємопов'язаності наслідків глобальних викликів для розвитку продовольчого потенціалу.

2. Запропоновано концепт соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу під час глобальних викликів, який включає чотири взаємопов'язані блоки дослідження – теоретико-експлейнарний, парадигмально-методологічний, прикладний та управлінський базиси взаємодії, у межах яких запропоновано відповідні логічні блоки, реалізація яких дозволить комплексно дослідити теоретичні, методологічні та прикладні аспекти соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів та підвищити продовольчу безпеку.

3. Удосконалено інституційне забезпечення розвитку продовольчого потенціалу і продовольчої безпеки України, що включає систему загальних та спеціальних інститутів, серед загальних інститутів виділено і охарактеризовано державно-правовий, виробничо-технічний, організаційно-ринковий, фінансово-кредитний, транспортно-логістичний, освітньо-консультаційний, моніторингово-контрольний, стратегічно-резервний, міжнародно-комунікаційний та реагуювально-протидійний інститути; систему спеціальних інститутів удосконалено шляхом запропонування створення інститутів методів і інструментів стратегічного планування та продовольчого резерву; міжнародної продовольчої взаємодії; протидії глобальним викликам, що погрожують розвитку продовольчого потенціалу.

4. Запропоновано п'ятирівневий підхід до взаємодії під час забезпечення розвитку продовольчого потенціалу, суб'єктами якого виступають держава, агропромислові підприємства, наукові установи, домогосподарства та навколишнє середовище, як окремий елемент, з яким взаємодіють зазначені суб'єкти при реалізації своїх функцій та компетентностей, що забезпечує комплексний підхід до продовольчої безпеки, поєднуючи економічні, соціальні, наукові та екологічні аспекти й дозволить створити стійку та ефективну продовольчу систему завдяки інтеграції державно-приватних зусиль, стимулюванню співпраці між науковими

установами та агропромисловими підприємствами, балансуванню виробничої діяльності з екологічними вимогами.

5. Запропоновано розглядати соціально-економічну взаємодію держави та підприємництва в межах окремих бізнес-процесів, що дозволить державі розробляти цільові програми підтримки, які максимально відповідають потребам конкретних етапів виробництва, переробки, зберігання та реалізації продукції, адаптувати державні регуляторні механізми до конкретних аспектів бізнес-процесів агропромислових підприємств, індивідуалізувати підхід до кожного бізнес-процесу та інтенсифікувати співпрацю держави та бізнесу, забезпечуючи більш оперативне реагування на глобальні виклики шляхом реалізації державної підтримки, спрямованої на вузькі місця конкретних бізнес-процесів.

6. Запропоновано застосування гіперактивної моделі державно-приватної взаємодії, яка передбачає, що агропромислові підприємства не лише реагують на зміни у державній політиці після їх виникнення, а й самі ініціюють процеси взаємодії з органами державної влади завдяки активній підприємницькій ініціативі, намагаючись видозмінити конфігурацію зовнішнього середовища, максимально сприятливого для своєї діяльності й досягнення фінансово-економічних результатів, а держава, в свою чергу, має на законодавчому рівні закріпити можливості такої ініціативної поведінки агропромислових підприємств й стимулювати її через надання різноманітних пільг і бонусів.

7. Удосконалено показники оцінювання рівня продовольчої безпеки з використанням множини загальнодоступних індикаторів, що максимально охоплюють весь спектр агропродовольчих систем, починаючи від систем підтримки виробництва продуктів харчування і закінчуючи здоровим харчуванням і, як наслідок, якістю життя населення; виявлено проблемні складові безпеки, що дасть змогу своєчасно вжити заходів щодо підвищення їх рівня.

8. Здійснено кластерний аналіз країн відповідно до рівня продовольчої безпеки, що дозволив проаналізувати відмінності між кластерами за окремими складовими продовольчої безпеки. До першого кластеру увійшли країни з найвищим рівнем продовольчої безпеки, до другого – із середнім, до третього – з низьким. За отриманими результатами кластерного аналізу Україна увійшла до другого кластеру – країн з середнім рівнем продовольчої безпеки.

9. Визначено форми взаємодії держави та агропідприємства для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу, серед яких охарактеризовано пряму, умовно-пряму та непряму взаємодію між державою та підприємництвом, удосконалено систему державної підтримки агропідприємництва для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів, що базується на чітких механізмах, інструментах і державних заходах для її надання.

10. Оцінено вплив зміни клімату на розвиток продовольчого потенціалу. Запропоновано алгоритм трансформації механізмів взаємодії держави та підприємництва відповідно до перебігу глобальних викликів, що передбачає незначну, значну та кардинальну трансформацію. Розроблено дорожню карту заходів з адаптації змін клімату в аграрному секторі для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу, що дозволить зменшити негативні наслідки. Реалізовано матрицю вибору сценаріїв державної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки та покращення якості навколишнього середовища.

11. Здійснено виявлення зв'язку між рівнем нерівності доходів та рівнем продовольчої безпеки та між рівнем нерівності доходів та рівнем викидів CO₂. Результати моделей панельних даних показали, що на рівень викидів CO₂ країн першого кластеру впливає співвідношення квінтільних часток доходу S80/S20 для наявного доходу та очікувана тривалість життя при народженні, другого кластеру – ВВП на душу населення та витрати на дослідження та розробки, третього кластеру – ВВП на душу населення, індекс людського розвитку та витрати на дослідження та розробки. Крім того, аналіз статистичної бази даних показав, що на рівень викидів впливає не стільки сама нерівність доходів, скільки вуглецевий слід найбагатшої групи населення, який суттєво диференціюється в різних державах. Тому не стільки сама нерівність, скільки спосіб життя найбагатших людей, їхня життєва філософія споживання максимально можливої кількості благ, часто невідповідної реальним потребам людини, призводить до колосального зростання викидів і зменшення якості природного середовища.

12. Ідентифіковано причини нерівності доходів в Україні, серед яких високий рівень корупції, оскільки нелегальні доходи можуть займати левову частку доходів окремих груп населення, співвідношення працюючих та пенсіонерів, інвалідів, індекс старіння, середній вік та очікувана тривалість життя при народженні, політична орієнтація держави тощо. Зокрема, демократичні чи ліберальні держави запроваджують політику, яка зменшує нерівність доходів, а також політику, спрямовану на збереження навколишнього середовища, тоді як республіканські держави прагнуть підтримувати верхній процентиль розподілу доходів, посилюючи нерівність, й не намагаються вживати заходів щодо недопущення зміни клімату й захисту навколишнього природного середовища.

13. Отримані емпіричні результати демонструють вплив як рівня економічного розвитку, так і нерівності доходів на рівень продовольчої безпеки. При чому між рівнем економічного розвитку та продовольчою безпекою виявлено прямий взаємозв'язок, а між коефіцієнтом нерівності доходів та рівнем продовольчої безпеки – обернений. Збільшення кількості населення впливає на продовольчу безпеку негативно, проте більш значущим фактором виявилася очікувана тривалість життя населення, яка призведе до зростання продовольчої безпеки, оскільки більш висока тривалість життя населення вже є індикатором раціонального, збалансованого, якісного харчування, безпечного навколишнього природного середовища, й, навпаки, зниження тривалості життя пов'язано з незадовільним харчуванням, санітарними умовами та забрудненістю середовища.

14. Запропоновано диференціювати управлінські рішення залежно від рівня нерівності, рівня економічного розвитку країни та рівня викидів вуглекислого газу. Розроблено структурну модель, що відображає процес формування та вибору сценаріїв державної політики, орієнтованої на одночасне забезпечення продовольчої безпеки та поліпшення екологічного стану навколишнього середовища. Відповідно до ситуаційного куба формування та вибору сценаріїв державної політики запропоновано матрицю заходів щодо зниження рівня викидів, що допоможе пом'якшити наслідки зміни клімату й тим самим вплинути на розвиток сільського господарства й продовольчий потенціал.

15. Моделювання впливу геополітичних ризиків та енергетичної невизначеності на ціни на продукти харчування показало, що зростання цін на газ

і нафту призводить до зростання цін на продукти харчування, крім того, ціни на газ мають більший вплив на ціни на продовольство, ніж ціни на нафту. Геополітичні загрози мають більший вплив, ніж геополітичні дії, оскільки часто створюють невизначеність на ринку, що призводить до спекуляцій та запобіжних заходів з боку учасників ринку, що може призвести до зростання цін ще до того, як станеться будь-який фактичний глобальний збій. Геополітичні загрози часто викликають страх, невпевненість і тривогу серед учасників ринку, впливаючи на їхню поведінку і прийняття рішень, що може сприяти панічній купівлі, накопиченню або спекулятивній торгівлі, посилюючи рух цін. Проведене дослідження має вирішальне значення для розуміння того, як глобальні події та політичні рішення можуть вплинути на цінову доступність та забезпеченість населення продуктами харчування та продовольчу безпеку.

16. Визначено взаємозв'язок індикаторів ефективності державного управління та розвитку продовольчого потенціалу і продовольчої безпеки. Отримані результати вказують на те, що прозорість, відсутність корупційних ризиків і ефективний державний уряд є ключовими чинниками, при цьому мають значний вплив управлінські механізми та спроможність держави реалізовувати продовольчі стратегії в умовах глобальних викликів. Рекомендовано підвищення рівня державного управління продовольчою безпекою на засадах комплексного підходу, що включає економічні, правові, соціальні та політичні реформи, формування системи моніторингу та виявлення потенційних загроз, роботу з інформаційним середовищем, що передбачає боротьбу з пропагандою, протидію дезінформації через підтримку незалежних ЗМІ, інформування громадян, пояснення дій влади, запобігання паніці та недовіри через відкриту комунікацію, інтернет-безпеку. З метою зниження корупції при забезпеченні продовольчої безпеки запропоновано комплекс заходів, що дозволить державі створити прозору систему управління продовольчим потенціалом, зменшити рівень корупції та забезпечити стабільний розвиток АПК, що сприятиме підвищенню довіри громадян до державної влади, а також міжнародних партнерів до України.

17. Удосконалено систему показників, які оцінюють ефективність соціально-економічної взаємодії між державою та підприємництвом у забезпеченні продовольчої безпеки, що включає економічні, соціальні, екологічні, інноваційні та технологічні, інституційні й ризик-орієнтовані показники. Визначено варіанти державної макрополітики та корпоративної мікрополітики під час забезпечення складових продовольчої безпеки й сформовано стратегії з покращення стану кожної складової на основі ідентифікації конкретних заходів державного втручання для мінімізації негативного впливу глобальних викликів на складові безпеки та визначено можливі шляхи взаємодії держави та агропідприємств й результати такої взаємодії. Реалізація запропонованих компонентів механізму взаємодії між державою та підприємництвом дозволить підвищити ефективність державного управління продовольчою безпекою.

18. Для успішної реалізації запропонованого механізму продовольчої безпеки необхідно забезпечити державний нагляд та контроль за розвитком сільського господарства, функціонування всіх взаємопов'язаних продовольчих систем з урахуванням факторів, що впливають на рівень продовольчої безпеки на засадах комплексного підходу, що включає політичні, соціальні, економічні,

безпекові, екологічні та інші заходи. Лише узгоджені дії держави, підприємництва, наукових установ, домогосподарств та міжнародних організацій у поєднанні з взаємодією із навколишнім середовищем можуть запобігти негативним наслідкам глобальних викликів, забезпечити стабільність і підтримати розвиток агропромислового сектора в умовах глобальної нестабільності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у виданнях, індексованих міжнародними наукометричними базами Web of Science Core Collection та/або Scopus

1. Sergienko, O., Tatar, M., Morozova, N., & Galych, R. (2017). Banks financial security management: modeling tools. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1 (22), 11-18. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/2547/2581> (Web of Science). *Особистий внесок: розроблено модель управління фінансовою безпекою – 0,2 д.а.*
2. Sergienko, O., Shapran, O., Tatar, M., Bilotserkivskiyi, O., & Druhova, O. (2020). Cointegration evaluation tools for enterprises strategic development system upgrading. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2(33), 345-357. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/2997/2988> (Web of Science). *Особистий внесок: розроблено схему взаємозв'язку процесів та інструментів для забезпечення взаємодії компонент системи – 0,3 д.а.*
3. Nashchekina, O., Sergienko, O., Sosnov, I., Tatar, M., & Shapran, E. (2020). Model tools of credit risks assessment of agricultural enterprises in international trade. *CEUR Workshop Proceedings*, 2649, 34-49. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2649/paper4.pdf> (Scopus). *Особистий внесок: визначено сукупність ризиків, що впливають на процеси кредитування в аграрному секторі економіки України та здійснено кластерний аналіз за рівнем ризику – 0,4 д.а.*
4. Gorokhovatskiy, V., Sergienko, O., Sosnov, I., Tatar, M., & Shapran, E. (2021). Risk assessment of innovative projects: development of forecasting models. *CEUR Workshop Proceedings*, 2927, 18-37. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2927/paper3.pdf> (Scopus). *Особистий внесок: запропоновано комплексний інструментарій моделювання ризиків проектів – 0,3 д.а.*
5. Serhiienko, O., Tatar, M., Guryanova, L., Shapran, O., & Bril, M. (2023). Improvement of financial instruments of the agricultural sector and food security efficiency increasing. *Economic Studies*, 32(5), 115-142. URL: https://www.iki.bas.bg/Journals/EconomicStudies/2023/2023-5/07_Maryna-Tatar.pdf (Scopus). *Особистий внесок: запропоновано методику цільової підтримки агропідприємств на трьох рівнях ієрархії управлінської взаємодії – макро-, мезо- та мікрорівні (державна – регіон – сільськогосподарські підприємства) – 0,6 д.а.*
6. Tatar, M. (2023). Agricultural sector development and elasticity of its links with the food security level. *Agricultural and Resource Economics*, 9(4), 192-224. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.04.09>. (Scopus, Web of Science), 1,5 д.а.
7. Tatar, M. (2024). Eco-innovations diffusion network in green management practices. *Management Research and Practice*, 16(3), 52-70. URL: <https://mrp.ase.ro/> (Web of Science), 0,8 д.а.

та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз

8. Татар, М. С. (2020). Ідентифікація та класифікація глобальних викликів. *Часопис економічних реформ*, 3 (39), 36-44. (0,5 д.а).
9. Татар, М. С. (2021). Теоретико-методологічний базис соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. *Часопис економічних реформ*, 1 (41), 37-49. (0,8 д.а).
10. Татар, М. С. (2021). Принципи соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*, 26, 1 (86), 77-84. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/Visn_econom1_86.pdf (0,9 д.а).
11. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2021). Електронна взаємодія суб'єктів господарювання під час глобальних викликів. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»*, 2, 60-68. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/08/2021-2-en-12.pdf> Особистий внесок: визначено механізми трансформації форм взаємодії – 0,3 д.а.
12. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2021). Забезпечення стійкої взаємодії учасників інноваційного процесу в умовах глобальних викликів. *Review of transport economics and management*, 5(21), 163-189. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2021/243657> Особистий внесок: визначено види соціально-економічної взаємодії – 0,8 д.а.
13. Татар, М. С. (2021). Процесна соціально-економічна взаємодія суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. *Бізнес Інформ*, 10, 165-176. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-10_0-pages-165_176.pdf (0,6 д.а).
14. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2022). Формування патернів поведінки при взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. *Бізнес-навігатор*, 2 (69) 2022, 81-88. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2022/69_2022/14.pdf Особистий внесок: сформовано патерни поведінки під час взаємодії в умовах глобальних викликів – 0,4 д.а.
15. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2022). Сценарії соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в контексті глобальних викликів. *Review of transport economics and management*, 7 (23), 177-199. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2022/268804> Особистий внесок: проаналізовано рівень налагодженості взаємодії суб'єктів з органами державної влади – 0,7 д.а.
16. Татар, М. С., Дзюбенко, О. В., & Остроушкіна, Н. С. (2022). Моніторинг надійності взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища в умовах глобальних викликів. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*, 2, 143-153. URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/2_2022/17.pdf Особистий внесок: визначено суб'єктів взаємодії та інструменти взаємодії – 0,3 д.а.
17. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2022). Система моніторингу соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*, 2 (78), 23-35. URL: <https://ev.nmu.org.ua/docs/2022/EV20222.pdf> Особистий внесок: запропоновано удосконалення системи показників для моніторингу взаємодії суб'єктів господарювання з внутрішнім, зовнішнім та навколишнім середовищами – 0,3 д.а.

18. Tatar, M. (2022). Impact of climate change as a key global challenge on social and economic systems interaction. *Business-navigator*, 3 (70) 2022, 92-99. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.70-17> (0,8 д.а).

19. Tatar, M., & Butko, M. (2022). Transformation of the financial mechanism of agricultural enterprises interaction in the conditions of global climate change. *Innovative Economy*, 4'2022 (92), 80-90. URL: <https://inneco.org/index.php/inneco/en/article/view/997/1077> *Особистий внесок: сформовано прикладні аспекти взаємодії агропідприємництва відповідно до глобальної зміни клімату – 0,4 д.а.*

20. Татар, М. С., & Свидло, О. С. (2024). Формування стратегії економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах рейдерства. *Механізм регулювання економіки*, 1(103), 51-58. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2024.103.08> *Особистий внесок: запропоновано методичку оцінювання рівня економічної безпеки – 0,25 д.а.*

21. Татар, М. С. (2024). Державна підтримка агропідприємництва для підвищення рівня продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів. *Via Economică*, 6, 82-90. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2024-6-12>. (0,6 д.а).

22. Єрохін, С. А., Штулер, І. Ю., & Татар, М. С. (2024). Соціально-економічна нерівність і продовольча безпека: стимулювання взаємодії держави та підприємництва для забезпечення доступності продуктів харчування. *Актуальні проблеми економіки*, 11, 2, 281/2, 107-116. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/11/11.24-2._topic_Sergii-Ierokhin-Iryna-Shtuler-Maryna-Tatar-107-116.pdf *Особистий внесок: виявлено проблеми розвитку продовольчого потенціалу України та вплив нерівності доходів населення – 0,25 д.а.*

23. Татар, М. С. (2025). Синергія взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу. *Управління змінами та інновації*, 13/2025, 25-31. URL: <https://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/188/181> (0,6 д.а).

Статті у наукових виданнях інших держав

24. Shapran, E. Sergienko, O., Gaponenko, O., Tatar, M., & Morozova, N. (2020). Analytical management tools of industrial systems strategic development. *Revista Espacios*, 41 (43), 223-242. URL: <https://www.revistaespacios.com/a20v41n43/a20v41n43p17.pdf> *Особистий внесок: сформовано стратегічні альтернативи розвитку потенціалу в умовах зовнішніх і внутрішніх екологічних загроз – 0,2 д.а.*

25. Shapran, E., Tatar, M., & Lyashenko, V. (2023). Relationship between price dynamics for individual agricultural products. *International Journal of Academic Management Science Research (IJAMSR)*, 7 (5), 22-28. URL: <http://ijeais.org/wp-content/uploads/2023/5/IJAMSR230504.pdf> *Особистий внесок: здійснено аналіз взаємовпливу цін на сільськогосподарську продукцію – 0,2 д.а.*

Монографії

1. Sergienko, O., Tatar, M., Bilotserkivskiy, O., & Baranova, V. (2020). Applied aspects of proactive modeling of innovative-investment processes of complex hierarchical systems: enterprise – region – state. In *Modern approaches to knowledge management development* (pp. 147-161). Європейське видавництво «B2 d.o.o.» Ljubljana School of Business. *Особистий внесок: сформовано проактивну модель взаємодії «підприємство – регіон – держава» – 0,25 д.а.*

2. Даніч, В. М., Татар, М. С. (2021). Концепт соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. In *Systems analysis models in the economic processes management*. V. Ponomarenko, T. Klebanova, L. Guryanova (ред.) (pp. 290-319). *Особистий внесок: сформовано концепт соціально-економічної взаємодії суб'єктів в умовах глобальних викликів – 1,1 д.а.*

3. Татар, М. С. (2023). Прогнозування впливу соціально-поведінкових обмежень на формування механізму інноваційної обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання. *Обліково-фінансовий механізм інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в контексті трансформації економіки*. Т. В. Калінеску (ред.) (С. 48-67). Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т». (0,9 д.а).

4. Татар, М. С. (2023). Алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень. *Адаптаційні обліково-фінансові механізми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах соціально-поведінкових обмежень*. Т. В. Калінеску (ред.) (С. 44-57). Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т». (0,6 д.а).

5. Татар, М. С. (2023). Формування патернів поведінки різних за соціально-економічними інтересами суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. *Адаптаційні обліково-фінансові механізми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах соціально-поведінкових обмежень*. Т. В. Калінеску (ред.) (С. 93-103). Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т». (0,45 д.а).

6. Tatar, M. (2024). Agriculture and other social and economic systems and government structures development in response to environmental pollution and climate change. In *Socio-economic transformations and priorities for innovative development in the context of digitalisation and globalisation* (pp. 235-263). Riga, Latvia: Baltija Publishing. (1,2 д.а).

Публікації у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та семінарів

1. Татар, М. С. (2017). Забезпечення економії коштів бюджетних установ при здійсненні публічних закупівель. *Сучасна економіка: стан та перспективи подальшого співробітництва з країнами ЄС: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 3 лютого 2017 р., Запоріжжя: Класичний приватний університет (С. 88-92). (0,2 д.а.).*

2. Татар, М. С., & Ісаєнко, Д.С. (2018). Удосконалення методики розрахунку рівня економічної безпеки України. *Дослідження з економіки у 2018 році: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф., Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД» (С. 124-128). Особистий внесок: удосконалено методу економічної безпеки – 0,15 д.а.*

3. Tatar, M., & Sergienko, O. (2018). Enterprise financial security threats: identification, assessment and forecasting models. *Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем: матеріали X Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 5-6 квітня 2018 р., Харків, ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця (С. 67-70). Особистий внесок: ідентифіковано загрози фінансовій безпеці – 0,15 д.а.*

4. Tatar, M. (2020). Business entities interaction in the context of global challenges. *Trends in the development of modern scientific thought: abstracts of X International Scientific and Practical Conference*, November 23-26, Vancouver, Canada (pp. 92-93). (0,1 д.а.).

5. Sergienko, O., Tatar M., Bilotserkivskiy O., & Stepurina S. (2020). Diagnosis of raider capture to ensure business entities economic security in the conditions of modern challenges. *10th International Conference on Application of Information and Communication Technology and Statistics in Economy and Education (ICAICTSEE – 2020)*, November 27-28th, Sofia, Bulgaria (pp. 215-223). *Особистий внесок: удосконалено діагностику економічної безпеки суб'єктів – 0,15 д.а.*

6. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2021). Науково-практичний зміст концепції соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання під час глобальних викликів. *Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф., Харків. Особистий внесок: визначено зміст концепції соціально-економічної взаємодії – 0,1 д.а.*

7. Татар, М. С. (2021). Електронні форми взаємодії суб'єктів господарювання під час глобальних викликів. *Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 20 травня 2021 р., Чернівці: Технодрук (С. 302-306). (0,2 д.а.).*

8. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2021). Актуалізація проблем електронної взаємодії в умовах глобальних викликів. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 26 травня 2021 р., Харків (С. 257-259). Особистий внесок: визначено проблеми електронної взаємодії – 0,1 д.а.*

9. Татар, М. С. (2020). Ідентифікація глобальних викликів та їх впливу на формування взаємозв'язків суб'єктів господарювання. *Розвиток бюджетно-фінансової системи та обліково-податкової політики в інформаційному суспільстві: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 груд. 2020 р., Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т» (С. 221-225). (0,2 д.а.).*

10. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2021). Соціально-економічна взаємодія суб'єктів господарювання під час інноваційних процесів. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 25 листопада 2021 р., Харків (С. 174-176). Особистий внесок: розглянуто особливості взаємодії – 0,1 д.а.*

11. Татар, М. С. (2021). Комунікаційні аспекти соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнародною участю, 17 листопада 2021 р., Полтава (С. 98-101). (0,2 д.а.).*

12. Татар, М. С. (2021). Трансформація взаємодії суб'єктів господарювання під час глобальних викликів. *Сучасні фінансові, обліково-аналітичні та податкові інструменти трансформації бізнес-середовища: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 09–10 грудня 2021 р., Харків. (0,2 д.а.).*

13. Татар, М. С., & Акімова, О. О. (2021). Вплив глобальних викликів на інноваційний розвиток. *Сучасні фінансові, обліково-аналітичні та податкові*

інструменти трансформації бізнес-середовища: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 09–10 грудня 2021 р., Харків. Особистий внесок: визначено вплив глобальних викликів на соціально-економічні процеси – 0,1 д.а.

14. Даніч, В. М., & Татар, М. С. (2022). Наслідки взаємодії суб'єктів господарювання з екосистемою в умовах глобальних викликів. *Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти: збірник матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., 18 лютого 2022 р., м. Одеса: ОНУ ім. Мечникова (С. 35-36). Особистий внесок: визначено наслідки взаємодії з екосистемою – 0,05 д.а.*

15. Tatar, M. (2022). Determination of the direct and indirect impact of climate change on agriculture. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку: збірник тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 25 листопада 2022 р., Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна (С. 14-16). (0,15 д.а.).*

16. Tatar, M. (2022). Innovative methods of business entities ecologization in the context of global challenges. *Інноваційний розвиток обліково-фінансової та податкової систем в сучасному контексті глобалізації: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 грудня 2022 р., Харків: Нац. аерокосм. ун-т. ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т». (0,2 д.а.).*

17. Татар, М. С., & Рудим, М. М. (2023). Діагностика перспектив інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в контексті соціалізації підприємницьких ініціатив. *Економіка, облік, фінанси, управління і право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку: збірник тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 15 червня 2023 р., Житомир: ЦФЕНД (С. 9-11). Особистий внесок: проведено діагностику перспектив взаємодії – 0,1 д.а.*

18. Tatar, M. (2023). Eco-innovation evaluation in circular economy and business environment development. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку : збірник тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., 20 листопада 2023 р., Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна (С. 24-27). (0,2 д.а.).*

19. Татар, М. С., & Москаленко, Т. М. (2023). Оптимізація видатків державного бюджету в контексті довгострокового інноваційного розвитку. *Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти: збірник матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., 03 листопада 2023 р., ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса: Бондаренко М. О. (С. 59-62). Особистий внесок: запропоновано заходи оптимізації видатків – 0,1 д.а.*

20. Татар, М. С. (2025). Формування державної політики продовольчої безпеки в контексті сталого розвитку. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи: зб. матер. II-ї наук.-практ. конф., 25 лютого 2025 р., Хмельницький: ХНТУ, Т. 1. (С. 456-460). (0,2 д.а.).*

21. Татар, М. С. (2025). Державне регулювання створення інституційного забезпечення продовольчої безпеки України. *Управління розвитком соціально-*

АНОТАЦІЯ

Татар М. С. Соціально-економічна взаємодія держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – ВНЗ «Національна академія управління», Київ, 2025.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретико-методологічних і практичних засад соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах викликів.

Сформовано концепт соціально-економічної взаємодії держави та агропідприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу.

Розглянуто інституційне забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та особливості державної політики формування інфраструктури АПК. Удосконалено методологічні конфігурації соціально-економічної взаємодії держави та агропідприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів.

Виявлено особливості функціонування АПК України та еластичність його зав'язків з продовольчим потенціалом держави в умовах глобальних викликів. Оцінено рівень продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки України. Удосконалено систему заходів державної підтримки АПК для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів.

Здійснено моніторинг впливу глобальної зміни клімату на індикатори розвитку продовольчого потенціалу держави. Оцінено прямий та опосередкований вплив нерівності доходів та економічного розвитку держави на продовольчий потенціал. Виявлено взаємозв'язок індикаторів розвитку продовольчого потенціалу держави з глобальними геополітичними ризиками та енергетичною невизначеністю. Визначено тенденції трансформації механізмів взаємодії між державою та підприємництвом для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу під час глобальних викликів.

Запропоновано селективну стратегію взаємоузгодженості дій держави та підприємництва для впровадження інновацій у розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів. Розроблено варіанти стратегій державної макрополітики та корпоративної мікрополітики для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу та забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів. Сформовано систему показників оцінювання ефективності взаємодії держави та підприємства для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу згідно перебігу глобальних викликів.

Ключові слова: глобальні виклики, держава, державне регулювання, екоінновації, підприємництво, продовольча безпека, продовольчий потенціал, сільське господарство, соціально-економічна взаємодія, трансформація взаємодії між державою та суб'єктами господарювання.

ABSTRACT

Tatar M. S. Social and economic interaction between the state and business entities to ensure the development of food potential. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.03 – Economics and Management of the National Economy. – National Academy of Management, Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to researching the theoretical, methodological, and practical principles of social and economic interaction between the state and business to ensure the development of food potential in the face of challenges.

The concept of socio-economic interaction between the state and agribusiness was formed to ensure the development of food potential.

The institutional support for the development of Ukraine's food potential and the state policy's features for the formation of the infrastructure of the agro-industrial complex were considered. The methodological configurations of social and economic interaction between the state and agribusiness to ensure the development of food potential in the face of global challenges were improved.

The features of the functioning of the agro-industrial complex of Ukraine and the elasticity of its links with the food potential of the state in the face of global challenges were identified. The level of food potential and food security of Ukraine was assessed. The system of measures of state support for the agro-industrial complex was improved to increase the level of food potential development in the global challenges conditions.

The impact of global climate change on indicators of the state's food potential development was monitored. The assessment of the direct and indirect impact of income inequality and the state's economic development on the food potential was carried out. The relationship between indicators of the development of the state's food potential with global geopolitical risks and energy uncertainty was identified. The trends in the transformation of mechanisms of interaction between the state and business to ensure the development of the food potential during global challenges were identified.

The selective strategy of mutual coordination of actions between the state and business was proposed to implement innovations in the food potential development in the context of global challenges. Variants of state macro-policy and corporate micro-policy strategies were developed to increase the food potential development level and ensure food security in the context of global challenges. The system of indicators for assessing the effectiveness of interaction between the state and business to ensure the food potential development in accordance with the course of global challenges was formed.

Keywords: global challenges, state, state regulation, eco-innovation, business, food security, food potential, agriculture, social and economic interaction, transformation of interaction between the state and business entities.